

กรอบแนวคิด ทฤษฎี และวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลัง ปัจจัยด้านกายภาพ จิตใจ และสังคมกับสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม ภาคตะวันออกของประเทศไทยนั้น เนื่องจากยังไม่มีวรรณคดีและงานวิจัยในเรื่องนี้โดยตรง ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมจากวรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอในหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยสุขภาพจิต
2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนทั่วไป
3. การประเมินสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนทั่วไป
4. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม
5. บทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมสุขภาพจิต และป้องกันปัญหาทางจิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่ว่าด้วยสุขภาพจิต

ในปัจจุบันเชื่อว่าสุขภาพจิตมีส่วนสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งสุขภาพทางกายที่ดี สุขภาพจิตช่วยทำให้เรามีประสิทธิภาพทางด้านการทำงานและการสังคม จะเห็นได้ว่าสุขภาพจิตมีความสำคัญอยู่มากมาย สุขภาพจิตคืออะไร ซึ่งการให้ความหมายสุขภาพจิตนั้นขึ้นอยู่กับแนวคิด และทฤษฎีที่ผู้ให้ความหมายนิยมและเชื่อดังนี้

องค์การอนามัยโลก ได้ให้ความหมายของสุขภาพจิตว่า สุขภาพจิตหมายถึง ความสมบูรณ์ทางด้านจิตใจ ซึ่งปราศจากอาการของโรคจิต โรคประสาท หรือลักษณะผิดปกติอื่น ๆ ทางจิตใจ และความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้โดยไม่มีข้อขัดแย้งภายในจิตใจ (กมลรัตน์ หล้าสูงรังษ 2524: 1)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว (2522: 57) ได้กล่าวถึงสุขภาพจิตว่า สุขภาพจิตคือสภาพชีวิตที่เป็นสุข และเป็นผู้มีอารมณ์มั่นคงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงมาก ๆ ได้ มีสมรรถภาพในการทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความพอใจ

แพทย์หญิงคุณหญิงสุภา มาลากุล ณ อยุธยา ได้ให้ความหมายของคำว่า สุขภาพจิต คือ คุณสมบัติของจิตใจในการทำงานประสมประสานบุคคลกับสภาพแวดล้อม ทำให้คนรู้สึก รับรู้ในอารมณ์ เกิดความนึกคิด ตัดสินใจและแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะมีความคิดเพื่อตัดสินใจได้ดี - เลวเพียงใดขึ้นอยู่กับสมรรถภาพความคิดของบุคคลนั้น (กองสุขภาพจิต 2530: 5)

จากความหมายของสุขภาพจิตที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า สุขภาพจิตคือความสมบูรณ์ของจิตใจที่ปราศจากอาการผิดปกติต่าง ๆ ทางจิต เช่น โรคจิต โรคประสาท ฯลฯ มีความมั่นคงทางจิตใจ สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมในสังคมโดยไม่มีข้อขัดแย้งภายในจิตใจ

ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นว่า การให้ความหมายสุขภาพจิตนั้นขึ้นอยู่กับแนวคิดและทฤษฎีที่ผู้ให้ความหมายนิยมและ เชื่อ จึงได้มีแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาพจิตในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

ก) แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิตตามทฤษฎีนักจิตวิเคราะห์

ฟรอยด์ (Freud) มีความเห็นว่า ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีก็คือ ผู้ที่สามารถที่จะรักและทำงาน

จาโฮดา (Jahoda) ได้ให้ความหมายผู้ที่มีสุขภาพจิตดีว่า คือผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนตามแรงควบคุมภายในแห่งตนได้อย่างสม่ำเสมอและค่อนข้างจะไม่มีความขัดแย้งของบุคลิกภาพทั้งสามส่วนอันได้แก่ Id Ego และ Superego (Gillis, 1976 อ้างถึงใน สุวนีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว 2530: 8) นอกจากนี้จาโฮดา (Jahoda) ยังให้กรอบแนวคิดของสุขภาพจิตว่าจะต้องพิจารณาองค์ประกอบของบุคคลดังนี้ (สุวนีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว 2527: 7-8)

1. มีประสิทธิภาพ มีคุณภาพ และมีชีวิตอยู่อย่างสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่อยู่ (Competence)

2. เป็นตัวของตัวเอง มีวินัยในตนเอง พึ่งพาตนเองได้ (Autonomy)

3. มีความต้านทานต่อภาวะเครียดได้ดี สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ ภายหลังที่เหตุการณ์ดับขันผ่านไป (Resistance to Stress)
4. รับรู้สภาวะการณต่าง ๆ อย่างเป็นจริง (Perception of reality)
5. ใช้ความรู้ความสามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน หรือสังคมที่ตนอยู่ (Self-actualization)

ข) แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิตตามทฤษฎีนักสังคมนัก

นักสังคมนักกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า สุขภาพและการปรับตัวได้ของบุคคลในสังคมใดสังคมหนึ่งเป็นเครื่องชี้วัดสุขภาพจิต การจะให้ความหมายสุขภาพจิตจึงน่าจะทำได้พิจารณา สังคมและวัฒนธรรมของบุคคลรวมไปด้วย ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีก็คือ ผู้มีความสุข สามารถประพฤติปฏิบัติตนได้ตามความคาดหวังของสังคม สามารถใช้สติปัญญา และสัมพันธ์กับความจริงโดยใช้เหตุผลและความเป็นกลาง ไม่บิดเบือนการรับรู้ เป็นผู้ที่สามารถติดต่อสร้างสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ด้วยความรัก เป็นผู้ที่สามารถใช้พลังความสามารถของความเป็นคนสร้างสรรค์ประโยชน์ และแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่คำนึงถึงสังคม เหล่านี้เป็นสภาพของจิตใจที่สมบูรณ์ (Meninger 1950 : 235-236)

อาานท์ อากาภิรม (2518 : 178) ได้กล่าวไว้ว่า สุขภาพจิตจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เช่นการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร โครงสร้างสังคมทางเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม เป็นผลให้แบบแผนในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป จากเดิม สมาชิกบางคนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ ทำให้เกิดความตึงเครียด วิตกกังวล เกิดปัญหาการปรับตัวและกลายเป็นปัญหาสุขภาพจิตในที่สุด

ค) แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิตตามทฤษฎีอัตถิภาวนิยม

นักจิตวิทยาากลุ่มนี้มีความเห็นว่า สุขภาพจิตนั้นมิใช่สิ่งที่เราจะกล่าวออกมาเป็นคำที่มีความหมายเดียวกันได้ เพราะ เป็นเรื่องของชีวิตและประสบการณ์ในชีวิต สุขภาพจิตเป็นประสบการณ์ของสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ได้สัมผัสมาตลอดชีวิต ประสบการณ์ของแต่ละคนก็แตกต่างกัน ซึ่งมีลักษณะส่วนตัวและ เฉพาะตัว ดังนั้นเราจึงไม่อาจให้ความหมายสุขภาพจิตด้วยคำและวลีที่สั้น ๆ ได้

ดังนั้นสุขภาพจิตในทัศนะนี้อาจจะทำได้ โดยบรรยายออกมาเป็นพฤติกรรมของบุคคล ผู้มีสุขภาพจิตดีก็คือ ผู้ที่สนองตอบสิ่งแวดล้อมอย่างพอเพียง มีความรู้สึกสุขสบายกับตัวเอง รับรู้สภาวะทางอารมณ์ได้อย่างอิสระ แต่ก็ไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ รับรู้ภาวะความไม่สมหวังในชีวิตได้ด้วยท่าทีที่สงบ โดยไม่จำเป็นต้องประเมินตนเองเกินเลยหรือต่ำกว่าความเป็นจริง สามารถสนองตอบความต้องการของชีวิต ใช้ความสามารถในตนเองอย่างเต็มที่ และเมื่อทำอะไรก็จะพยายามทำดีที่สุด ตามจุดมุ่งหมายที่เป็นไปได้ ประุงแต่งสิ่งแวดล้อมเมื่อทำได้ และถ้าจำเป็นเขาก็จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เปิดใจรับความคิดและประสบการณ์ใหม่ ๆ และจะจัดการกับปัญหา หากมีปัญหาเกิดขึ้นเขาจะยอมรับภาวะความรับผิดชอบ มีความคิดเห็นเป็นของตนเองและตัดสินใจได้ (Gillis, 1976 อ้างถึงในสุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2530: 11-12)

จากความหมายของสุขภาพจิตดังกล่าวข้างต้น จึงพอจะประมวลได้ว่าผู้ที่มีสุขภาพจิตดีก็คือ ผู้ที่มีวิถีภาวะทางอารมณ์หรือมีพัฒนาการด้านจิตใจ อารมณ์ เหมาะสมกับวัย เป็นผู้ไม่มีอาการที่บ่งแสดงถึงความเจ็บป่วยทางจิตใจอารมณ์ สามารถปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้ ผู้ที่มีสุขภาพจิตดี ควรมีการแสดงออกดังนี้

1. รู้จักตนเอง มีความเชื่อในความสามารถของตนเอง เชื่อว่าตนเองพึ่งพาตนเองได้ ตัดสินใจได้ และเมื่อตัดสินใจแล้ว ก็สามารถที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของตนเองได้ ไม่โทษผู้อื่น หากมีความผิดพลาดเกิดขึ้น
2. มองตนเองในค่านี เห็นคุณค่าในตนเอง ยอมรับขอบเขตความสามารถของตนเอง และสามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้อย่างเหมาะสมในขอบเขตที่สังคมยอมรับ
3. มีสำนึกผิดชอบชั่วดี มีคุณธรรม จริยธรรมในการยับยั้งหรือห้ามใจตนเอง สามารถร้องขอความอยาก ความต้องการทั้งหลาย จนกว่าจะถึงเวลาอันสมควร
4. สามารถรับรู้ความเป็นจริงของชีวิต อยู่ในโลกของความเป็นจริงได้ สามารถอยู่ตามลำพัง และเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่นได้ ไม่มีความรู้สึกอิจฉาริษยาคนอื่น
5. มีอารมณ์หนักแน่น บุคลิกภาพที่มั่นคงไม่วุ่นไหวต่อสิ่งเร้า มีอารมณ์ขันบางขณะ และแสดงอารมณ์ออกได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับเหตุการณ์

6. ยอมรับว่าความเครียดและการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนหนึ่งในชีวิต มีบุคลิกภาพที่ยืดหยุ่นและปรับตัวได้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง

7. มีความรู้สึกเชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมรอบตัว มีความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับคนอื่น ๆ และรักษาสัมพันธภาพไว้ได้ มีความพอใจในเพศของตน

8. ยอมรับและสามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับของกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ สามารถปรับตัวให้ เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม

จึงกล่าวสรุปได้ว่า สุขภาพจิตของบุคคลจะดีมากขึ้นขึ้นอยู่กับคุณลักษณะหรือการ แสดงออกดังกล่าวนั้นมีมากหรือน้อยเพียงใด ไม่มีบุคคลใดที่จะมีภาวะสุขภาพจิตที่สมบูรณ์โดยแท้ หรือมีสุขภาพจิตที่ดีได้ตลอดเวลา อาจมีช่วงเวลาที่บุคคลประสบกับภาวะความเครียดในชีวิตที่ทำให้ การปรับตัวเป็นไปอย่างลำบาก แต่ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีอยู่แล้วก็จะปรับตัวได้เร็วขึ้นและดำเนิน ชีวิตได้อย่างปรกติสุข (สวินีย์ เกี่ยวกิงแกว 2527: 13-15) แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพจิต ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิดใดก็ตาม จะพบว่าสุขภาพจิตของบุคคลนั้นเกี่ยวข้องกับการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม และการปรับตัวนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสภาวะสุขภาพจิตของบุคคล ถ้าบุคคลปรับตัวไม่ได้ ก็จะเกิดความเครียด และแสดงออกโดยความแปรปรวนของจิตใจ แต่อาการเหล่านี้จะอยู่เพียง ชั่วคราว เมื่อความเครียดหมดไปบุคคลปรับตัวได้ อาการเหล่านี้ก็จะหายไปเพราะ โดยทั่วไปแล้ว ความเครียดเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต และการมีสุขภาพที่ดี ความเครียดที่มีมาก ๆ และ เป็นระยะเวลาานาน ๆ เท่านั้น ที่ถือว่าเป็นอันตรายต่อการปรับตัว ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ซึ่งทฤษฎีว่าด้วยแรงกดดัน (The Stress Model) อธิบายว่า บุคคลที่มีพฤติกรรมผิดปกติหรือบุคลิกภาพแปรปรวนนั้น เป็นเพราะเขาสนองตอบต่อความเครียดที่ไม่สามารถขจัดออกไปจากวิถีชีวิตของตนได้อย่างน่าพึงพอใจ ความเครียดนั้นมีหลายอย่าง เช่น Physical Stress อันได้แก่ ความร้อน แสง เสียง ที่ก่อให้เกิดภาวะไม่สบายทางร่างกาย และส่งผลกระทบต่อความสงบสุขทางจิตใจ Psychological Stress ภาวะกดดันทางจิตใจ และ Social Stress ภาวะกดดันทางสังคม ทฤษฎีนี้อธิบายว่าการแสดงออกของบุคคลที่ผู้อื่นดูว่า ผิดปรกติหรือแปรปรวนไปนั้น เป็นเพราะการที่บุคคลมีความพยายามที่จะรักษาอารมณ์ให้สมดุล ในขณะที่เขาเผชิญกับความเครียดไม่ว่าจะเป็นความเครียดหรือความกดดันด้าน Physical, Psychological และ Social Stress (สวินีย์ เกี่ยวกิงแกว 2527: 22-23)

ความเครียดจึงเป็นเหตุการณ์อย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเสมอในชีวิตประจำวันของมนุษย์และยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ มีผู้ให้ความหมายของความเครียดแตกต่างกันหลาย ๆ ท่านดังนี้

เซลย์ (Selye 1976: 104) ได้ให้ความหมายของความเครียดว่า เป็นการตอบสนองของร่างกายที่ระบอบอย่างชัดเจนไม่ได้ ต่อการกระทำทั้งหลายที่มีต่อร่างกาย และกล่าวว่า มูลเหตุอย่างเดียวกันหรือมีความรุนแรงกว่ากันทางกาย ทางจิตใจ หรือทางสังคมก็ตาม จะก่อให้เกิดความเครียดและปฏิกิริยาตอบสนองขึ้นในแต่ละบุคคลได้ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นกับปัจจัยประกอบอื่น ๆ ปัจจัยเหล่านี้จะ เสริมความรุนแรง ลดความไว หรือเปลี่ยนแปลงแผน ปฏิกิริยาตอบสนองต่อความเครียดของบุคคล จึงทำให้การปรับตัวต่อสู้ของแต่ละคนมีลักษณะและความรุนแรงต่างกัน ทั้งในทางที่ก่อให้เกิดความสมดุลและในทางที่ก่อให้เกิดโรค

ลักแมน และ ซอเรนเซน (Luckman and Sorensen 1974: 10) ได้สรุปความหมายของความเครียดไว้ดังนี้

1. สิ่งใดก็ตามที่คุกคามหรือพยายามที่จะทำลายบุคคล
2. สิ่งที่ทำให้บุคคลประสบความไม่พึงพอใจในสิ่งที่ เป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน
3. สิ่งที่ยืดขวางพัฒนาการทางด้านร่างกาย และจิตใจของมนุษย์
4. สิ่งที่มาคุกคามนั้น เป็นผลให้สภาวะทางร่างกายและจิตใจขาดความสมดุล

จอห์น พอลลิตท์ (John Pollitt 1977: 13) กล่าวว่า ความเครียดหมายถึง สภาวะที่ไม่สามารถในการปรับตัวเองให้สามารถรับเหตุการณ์ หรือสภาพการณ์ที่รบกวนร่างกาย และจิตใจได้อย่างเหมาะสม

ลิเดีย แรพพอร์ท (Lydia Rapport 1970: 272) กล่าวถึงความเครียดไว้ดังนี้

1. ภาวะที่เกิดจากการถูกกระตุ้นโดยสิ่งเร้า และทำให้เกิดอันตราย
2. เป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าของแต่ละบุคคล
3. ส่วนใหญ่มักจะหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดความเครียดกับปฏิกิริยาโต้ตอบของแต่ละบุคคล

สรุปได้ว่า ความเครียดเป็นภาวะการณี่เกิดขึ้นได้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง และพบได้ทั่วไป ทำให้มีการปรับตัวทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม กระบวนการเปลี่ยนแปลง

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และการปรับตัวนี้เป็นสิ่งจำเป็นของชีวิต ซึ่งเป็นส่วนสำคัญพื้นฐานของการมีชีวิต และการพัฒนา
 ความเครียดทำให้เกิดปัญหาทางด้านจิตใจอารมณ์และพฤติกรรม คือทำให้อารมณ์แปรปรวน
 ความคิดอ่านสับสน การรับรู้บกพร่อง ความเครียดเป็นสาเหตุของการนอนไม่หลับ ทำให้เกิด
 ความวิตกกังวล หวาดระแวง เมื่อเป็นมาก ๆ และระยะเวลาานาน ทำให้เกิดโรคจิต
 โรคประสาทในที่สุด

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนทั่วไป

การเกิดปัญหาสุขภาพจิตนั้นมักได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียด
 โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันนี้ ความเครียดมีมากกว่าสมัยก่อน เช่น เศรษฐกิจที่ปั่นป่วนตัว
 ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อุบัติเหตุ การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว
 อันมีผลทำให้บุคคลมีความลำบากในการดำรงชีวิต เพราะต้องมีการปรับตัวต่อสิ่งเหล่านี้ มิฉะนั้น
 ร่างกายก็จะเสียสมดุล (มุกดา สุขสมาน 2528: 134) ซึ่งในหลักวิชาสุขภาพจิตนั้นมีอยู่ว่าสังคม
 ของเรานั้นทนต่อความยากเข็ญต่าง ๆ ได้แต่ก็ต้องมีขอบเขต ถ้าหากเกินขอบเขตไปก็จะมีลักษณะ
 ของสังคมแตกแยก สิ่งหนึ่งซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่าง ๆ คือ การเปลี่ยนแปลงทาง
 เทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้กระทบ
 กระทั่งสุขภาพจิตในรูปของความกระเทือนในครอบครัว ซึ่งเริ่มสลายไปของขนบธรรมเนียม
 ประเพณี ตลอดจนความเชื่อและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชีวิตประจำวัน

ดังจะเห็นได้ว่าสาเหตุของความเครียดนี้ เกิดขึ้นได้จากปัจจัยหลายอย่าง โดยเฉพาะ
 การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดความกดดันทั้งภายในบุคคล ระหว่าง
 บุคคลและภายนอกบุคคล ได้แก่สภาพแวดล้อมที่แออัด เสียงที่ดังเกินไป แสงที่จ้าเกินไป หรือ
 การทำงานที่ต้องใช้กำลังต่อเนื่องเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเครียดได้ ถ้าจะ
 จำแนกสาเหตุของความเครียดมีผู้กล่าวไว้หลายท่านด้วยกัน สุวินัย เกียรติงแก้ว (2527:
 93-97) ได้จำแนกไว้ดังนี้

1. สาเหตุจากภายนอกและระหว่างตัวบุคคล

1.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมรอบตัวเราที่เราสัมผัสได้ด้วย
 ประสาททั้งห้า เป็นต้นว่าสภาพความร้อน - หนาวของอากาศ แสงสว่างที่จ้าหรือมืดจนเกินไป

อากาศที่ไม่บริสุทธิ์ มีกลิ่น มีควันพิษ เสียงที่ดังมากทำให้ประสาทหูได้รับความกระทบกระเทือน เราจะรู้สึกไม่สบาย ปวดศีรษะ และอารมณ์เสียได้ง่าย นั่นเป็นเพราะเรากำลังอยู่ในอารมณ์เครียด ซึ่งเป็นความเครียดเกิดจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวทางกายภาพที่จะต้องเผชิญอยู่ทุกวัน นอกจากนี้การขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร - น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นสาเหตุของความเครียดได้ สภาวะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวของมนุษย์

1.2 สังคมและสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ๆ ความไม่ปรองดองกันของบุคคลในครอบครัว การทะเลาะเบาะแว้ง โต้เถียงกัน การอิจฉาริษยา การแก่งแย่ง-แข่งขัน การขาดเพื่อน อยู่โดดเดี่ยวทำให้เกิดความเครียด

1.3 สภาวะการณ์และเหตุการณ์อื่น ๆ เรามักเข้าใจกันว่า ความเครียดทางอารมณ์มักเกิดจากเหตุการณ์ที่เลวร้าย แต่ความเป็นจริงแล้ว เหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความชื่นชมยินดี เป็นต้นว่า การแต่งงาน การมีบุตร การสร้างครอบครัวใหม่ การเลื่อนตำแหน่ง การเข้าทำงานใหม่ ก็เป็นเหตุการณ์ที่สร้างความเครียดทางอารมณ์ได้เช่นกัน เพราะเหตุการณ์เหล่านี้ทำให้บุคคลมีการปรับตัว การปรับตัวย่อมก่อให้เกิดความเครียด

นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดความเครียดตามมาได้แก่ การเปลี่ยนที่อยู่ใหม่ การเปลี่ยนนิสัยการหลับนอน จากที่เคยนอนกลางคืนมานอนกลางวัน เพราะต้องทำงานกลางคืน การบาดหมางระหว่างครอบครัว เป็นต้น

2. สาเหตุจากภายในตัวบุคคล

2.1 โครงสร้างของร่างกายและสภาวะทางสรีระวิทยา ร่างกายที่เจริญเติบโตอย่างไม่สมบูรณ์ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ได้ง่าย ความสามารถที่ซ่อนแฝงอยู่มีน้อย ทำให้การแก้ปัญหาไม่ทันที่ ทนต่อสภาวะความเครียดไม่ได้

2.2 ระดับพัฒนาการ ร่างกายที่มีพัฒนาการไม่ปกติ เนื่องจากรับประทานอาหารไม่พอทำให้เติบโตช้า เกิดโรคได้ง่าย เช่นเดียวกับจิตใจที่พัฒนาการไม่ดี ระดับพัฒนาการที่ไม่ดีทำให้มีการรับรู้ เหตุการณ์แบบเด็ก ๆ แปลเหตุการณ์แบบเด็ก ๆ และแก้ปัญหาแบบเด็ก ๆ ซึ่งยังผลให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข ก่อให้เกิดความเครียดตามมา หรือเด็กที่อยู่ด้วยความเครียดเนื่องจากพ่อแม่เจ็บป่วยหรือตาย มักมีพัฒนาการคิดอ่านช้า กลายเป็นเด็กมีปัญหาทางพฤติกรรม

2.3 การรับรู้และการแปลเหตุการณ์ เหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดอารมณ์กลัว โกรธเกลียด กังวล ตื่นเต้น ถือว่าทำให้เกิดความเครียด การที่มีอารมณ์เหล่านี้ได้ขึ้นอยู่กับ การรับรู้และการแปลเหตุการณ์ เหตุการณ์อย่างหนึ่งทำให้คนสองคนรับรู้ได้ไม่เหมือนกันและมีการสนองตอบต่อเหตุการณ์ที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะบุคคลมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน มีประสบการณ์ไม่เหมือนกัน

ปาสกาลิ (Pasquali 1981: 108) กล่าวว่า ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุแห่งความเครียด ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้แก่

1. สิ่งที่ถูกความต้อภาพพจน์ของบุคคล เช่น การผ่าตัด ความพิการ การสูญเสียอวัยวะ ทำให้เกิดความเครียดได้
2. ความเจ็บปวด ความเจ็บปวดทำให้เกิดความไม่สุขสบาย
3. การเคลื่อนไหวไม่ได้ ถูกจำกัดการเคลื่อนไหว เช่น อัมพาต โรคหัวใจ
4. การสูญเสียและการเปลี่ยนแปลง เช่น การสูญเสียบุคคลที่เป็นที่รัก การเปลี่ยนแปลงเนื่องจากความสูงอายุ เป็นต้น

ลอว หุตางกูร (2523: 82-83) กล่าวว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดมีดังต่อไปนี้

1. สาเหตุเฉพาะอย่าง (Specific agent) อาจเกิดจากจุลินทรีย์ เคมี ฟิสิกส์ แมคแคนิค และสาเหตุจากการขาดปัจจัยจำเป็นทางชีวะ และการเสียสมดุลเฉพาะอย่างภายในอินทรีย์ เช่น การขาดน้ำ ขาดออกซิเจน ขาดสารอาหารบางอย่าง การตกเลือด เป็นต้น
2. สาเหตุที่ไม่มีตัวตนเฉพาะ (Non-specific stress agent) อาจได้แก่ มูลเหตุที่เกี่ยวกับจิตใจ เช่น ความกลัว ความวิตกกังวล ความเคร่งเครียดกับงาน การทำงานหนัก ความกดดันจากสังคม ความจน การเปลี่ยนแปลงของชีวิต เช่น จากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ วัยชรา ความล้มเหลวทางมนุษยสัมพันธ์ หรือการทำงาน การสูญเสียต่าง ๆ หรือความคับข้องใจจากการไม่สามารถอนุเคราะห์ ให้แก่ความต้องการของตนเอง นับแต่ความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความอิม ความสามารถเคลื่อนไหว ความสบาย ความปลอดภัย ไปจนถึงความต้องการขั้นสูงขั้นของบุคคล

นงคราญ ผาสุข (2528: 7) ได้สรุปไว้ว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียด ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสภาวะสุขภาพจิต มี 3 อย่างคือ

1. ความเครียดจากพัฒนาการทางด้านร่างกาย (Developmental stress) เมื่อมีพัฒนาการของร่างกายจากวัยหนึ่งไปสู่วัยหนึ่งย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดความเครียดได้ เช่น เด็กที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่น การมีประจำเดือน และวัยหมดประจำเดือน เป็นต้น

2. ความเครียดจากการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ (Biological stress) สาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ ที่มีผลทำให้เกิดความเครียดได้มีดังนี้

- ก. กายภาพทางร่างกาย
- ข. สรีระทางร่างกาย
- ค. องค์ประกอบตั้งแต่ก้อนตั้งครรภ์และระหว่างตั้งครรภ์ เช่น ท่อมไรท่อ, เชื้อโรค สารพิษต่าง ๆ การเผาผลาญยีนส์ (genes) ต่าง ๆ

3. ความเครียดที่เกิดจากสภาพแวดล้อม (Environmental Stress) อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความเครียดมีหลายอย่าง เช่น

- ก. อิทธิพลของระเบียนประเพณีและวัฒนธรรม
- ข. อิทธิพลของลักษณะครอบครัว
- ค. สภาพของโรงเรียน
- ง. ภาวะทางเศรษฐกิจ
- จ. ความไม่สมหวังในอาชีพ
- ฉ. ภาวะทางสงคราม

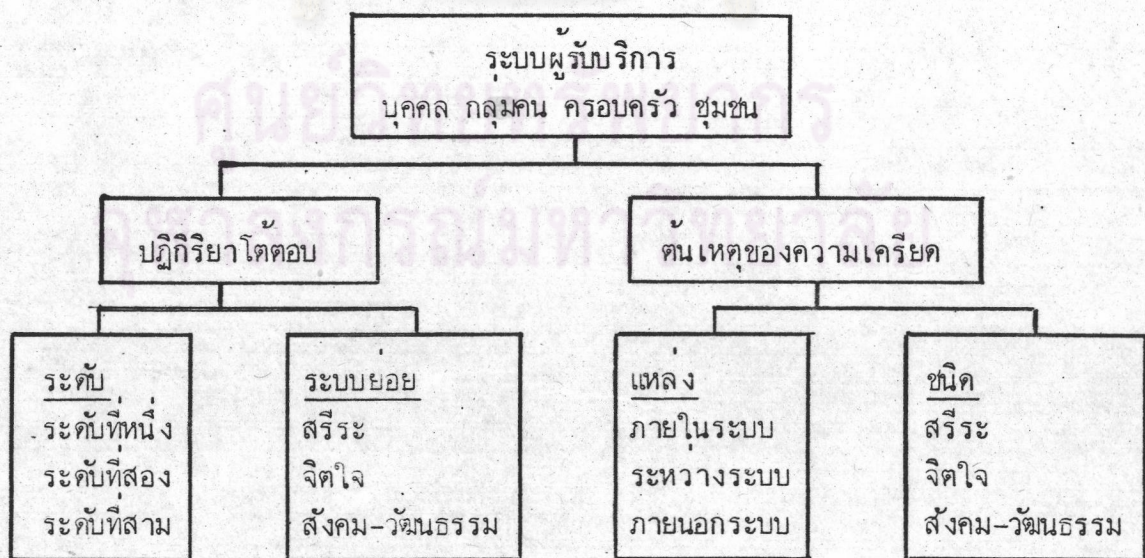
จึงอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดนั้น เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลหรือจากสิ่งแวดล้อม หรือจากสาเหตุทั้งสองอย่างรวมกันก็ได้ สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้บุคคลมีความอดทนต่อความตึงเครียดได้ คือ ความสามารถของบุคคลในการปรับตัวต่อสู้กับสิ่งต่าง ๆ เมื่อตนเองตกอยู่ในภวะนั้น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดปัญหาสุขภาพจิตมักได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นต้นเหตุแห่งความเครียดนั่นเอง

เบตตี นิวแมน (Betty Neuman) ซึ่งเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีทางการพยาบาลผู้หนึ่ง ที่นำเอาทฤษฎีระบบมาใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างความรู้ใหม่ รูปแบบการพยาบาลของนิวแมน เป็นแนวทางในการช่วยเหลือบุคคล ครอบครัว และชุมชนที่เผชิญความเครียดโดยกล่าวว่า บุคคลเป็นระบบเปิดระบบหนึ่ง ซึ่งต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเครียด ความสัมพันธ์

ระหว่างบุคคลกับความเครียดทำให้บุคคลมีปฏิกิริยาโต้ตอบ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดนี้เป็นตัวแปรด้านสรีระ จิตตะ สังคม - วัฒนธรรม และพัฒนาการ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในตัวบุคคลระหว่างบุคคล และภายนอกบุคคล (จินตนา ยูนิพันธ์ 2529: 87-88)

ซีเกลอ (Ziegler) เป็นบุคคลอีกผู้หนึ่งที่นำเอาแนวคิดของนิวแมนที่ว่า บุคคลประกอบด้วยตัวแปร 4 ด้านคือ ด้านสรีระ จิตใจ สังคม - วัฒนธรรม และพัฒนาการ ซึ่งเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพจิต นอกจากนี้ยังต้องตัดสินใจว่าตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพจิตนี้ เป็นปัจจัยภายในบุคคล ระหว่างบุคคล หรือภายนอกบุคคล เพื่อนำไปสู่การประเมินสภาวะบุคคลหรือการวินิจฉัยการพยาบาลที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

การที่ซีเกลอ (Ziegler, 1982 อ้างถึงใน จินตนา ยูนิพันธ์ 2529: 111) ได้พยายามจัดกลุ่มข้อวินิจฉัยการพยาบาลตามแนวคิดของนิวแมน โดยมีความมุ่งหวังให้การจัดกลุ่มนี้ช่วยให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจตรงกัน หลักในการจัดกลุ่มข้อวินิจฉัยการพยาบาลของซีเกลอตามทฤษฎีของนิวแมนนั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 2 อย่าง คือ ปฏิกริยาตอบโต้ ซึ่งหมายถึงพฤติกรรม อาการแสดงหรือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว หรืออาจเกิดขึ้นในระบบผู้รับบริการและต้นเหตุของความเครียด ซึ่งซีเกลอได้แบ่งต้นเหตุของความเครียดและปฏิกิริยาโต้ตอบเป็น 3 ระบบย่อยคือ ระบบย่อยทางสรีระ จิตใจ สังคม - วัฒนธรรม ส่วนในเรื่องของพัฒนาการนั้นได้จัดรวมไว้ในระบบย่อยทั้ง 3 ระบบนี้แล้ว ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงการจัดกลุ่มข้อวินิจฉัยการพยาบาลตามแนวของซีเกลอ

จากแผนภูมิที่ 2 แสดงให้เห็นถึงการจัดกลุ่มข้อวินิจฉัยการพยาบาลของซีเกลคอนข้าง ชัดเจน สะดวก และเข้าใจง่าย ผู้วิจัยจึงได้แบ่งปัจจัยที่เป็นต้นเหตุแห่งความเครียดหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องของสัมพันธ์กับสภาวะสุขภาพจิตออกเป็น 3 ด้านคือ ด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม เพราะรูปแบบนี้คอนข้างครอบคลุม ทั้งนี้เพราะนิวแมนยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่มีผลกระทบภายในบุคคล ระหว่างบุคคล และภายนอกบุคคล โดยเน้นลักษณะของบุคคล ในฐานะระบบที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวในรูปแบบของปฏิภนปริมาตร ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมหรืออาการที่แสดงออกมาในลักษณะของการป้องกันทั้งสามระยะ โดยวิธีการที่มีระเบียบและมีความหมาย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การอุตสาหกรรมและการรวมกันอยู่ในเขตเมือง (Urbanization) ย่อมเกิดความตึงเครียด ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตอย่างไม่มีปัญหาไม่เพียงแต่ผู้อพยพเข้ามาใหม่เท่านั้น ผู้ที่อยู่เดิมก็มีสุขภาพจิตเสื่อมลงด้วย เพราะต้องกระตือรือร้นในอาชีพที่ถูกแย่งไป ต้องทนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษจากสิ่งปฏิกูลที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดบางครั้งบุคคลก็หาทางออกในทางผิด ๆ เช่น พังยาเสพติด ก่อการทะเลาะวิวาท พฤติกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดโรคจิตและโรคประสาทตามมา (ผน แสงสิงแก้ว 2522: 144-146) ปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งรวมถึงในเขตอุตสาหกรรม จึงมีปัจจัยที่เป็นต้นเหตุ ซึ่งพอสรุปเป็นด้านต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยด้านกายภาพ

1.1 สภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ อันตรายเหล่านี้ถ้ามีกำลังแรงพอทำให้เกิดความเครียดได้ เช่น มลภาวะทางแสง เสียง กลิ่น อากาศ ที่พบมากในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของธุรกิจ อุตสาหกรรม ทำให้ผู้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นมีความเครียดเกิดขึ้น ไม่มีการพักผ่อน มีผลเสียถึงภาวะจิตใจและอารมณ์ (มุกดา สุขสมาน 2528: 134)

ฟรอนซ์ ในติงเกล (Florence Nightingale) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมทางกายภาพจะครอบคลุมองค์ประกอบเกี่ยวกับการระบายอากาศ อากาศบริสุทธิ์และน้ำสะอาด ความสะอาดทั่วไป และความอบอุ่น สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยส่งเสริมกระบวนการต่าง ๆ ของร่างกายในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ และกระบวนการนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น

ตามธรรมชาติอยู่แล้ว สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมจะขัดขวางกระบวนการตามธรรมชาตินี้ ทำให้บุคคลต้องใช้พลังที่เกินขอบเขตเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ (Torres quoted in Julia B. George 1985: 35-36)

ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพนี้ เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก เพราะสิ่งแวดล้อมทางกายภาพได้แก่สิ่งที่อยู่รอบตัวเราและสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า เป็นต้นว่า สภาพความร้อนหนาวของอากาศที่มากเกินไป ทำให้ร่างกายไม่สุขสบาย แสงสว่างที่จ้าเกินไป หรือมืดเกินไป ทำให้เป็นอันตรายต่อสายตา อากาศที่ไม่บริสุทธิ์ มีกลิ่น หรือมีควันพิษ ทำให้ปอดได้รับออกซิเจนไม่เต็มที่ เสียงที่ดังมากทำให้ประสาทหูได้รับความกระทบกระเทือน จะสังเกตได้ว่า ถ้าเราต้องอยู่กับภาวะเหล่านี้ จะรู้สึกไม่สบาย ปวดศีรษะ และมีอารมณ์เสียได้ง่าย นั่นเป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดอารมณ์เครียด (สุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2527: 93)

ความเครียดเหล่านี้เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่จะต้องเผชิญอยู่ทุกวัน โดยเฉพาะในเขตอุตสาหกรรมนั้น ก่อให้เกิดปัญหาหลายภาวะต่าง ๆ มากมาย (บัณฑิต จุลาสัย 2523: 18) ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่คุกคามต่อสุขภาพอนามัยนี้ แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภทดังนี้ (กองอาชีวอนามัย 2521: 7-9)

ก. สิ่งแวดล้อมทางชีวะ (Biological Environment) ได้แก่ เชื้อโรคพวกแบคทีเรีย ไวรัส ริกเกตเซีย และพาราไซด์ ซึ่งอยู่รอบ ๆ โรงงาน และในเขตอุตสาหกรรม คนงานมีโอกาสติดเชื้อมากกว่าคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะคนงานในโรงงานฟอกหนัง โรงงานปั้นกระดุก เป็นต้น

ข. สิ่งแวดล้อมทางเคมี (Chemical Environment) เป็นสิ่งสำคัญในค่านอุตสาหกรรม ซึ่งอาจเป็นวัตถุพิษ ผลผลิต ผลพลอยได้ หรือของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมก็ได้ เช่น พวกแก๊ส เขม่า ควัน ไอระเหย ผุ่นของโลหะ สารเคมี หรือสารละลายต่าง ๆ ซึ่งอาจเข้าสู่ร่างกายมนุษย์ได้ ทางปาก ทางจมูก หรือผิวหนังโดยการสัมผัสและดูดซึมเข้าสู่ร่างกาย ซึ่งอาจเข้าไปทำลายอวัยวะต่าง ๆ ให้ผิดปกติไป ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดของสารเคมีนั้น ๆ เช่นสูดหายใจเอาแก๊สคาร์บอนมอนอกไซด์เข้าสู่ปอด แก๊สนี้จะไปทำให้เม็ดเลือดแดงไม่สามารถนำออกซิเจนไปสู่เซลล์ของร่างกายได้ ทำให้ร่างกายขาดออกซิเจน เกิดอาการวิงเวียน ปวดศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน อาจเป็นลมถึงแก่ความตายได้ หรือถ้าสูดหายใจเอาฝุ่นแมงกานีสเข้า

สูบอด แมงกานีสจะเข้าไปทำลายสมอง ในระยะแรกพวกคนงอ ต่อมาเดินโซเซไม่มีแรง เกร็ง มีอาการชักกระตุก น้ำลายไหลยืด อารมณ์อ่อนไหว บางครั้งหัวเราะบางครั้งร้องไห้ บางทีสบาย รุ้สึกอึดอัดตลอดเวลา

ค. สิ่งแวดล้อมทางฟิสิกส์ (Physical Environment) ได้แก่ ความร้อน แสงสว่าง เสียงดัง ความสั่นสะเทือน ความกดดันของอากาศ กัมมันตภาพรังสี เป็นต้น ทำให้สุขภาพเสื่อมได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ จะทำให้รู้สึกอ่อนเพลีย ไม่มีแรง หน้ามืด อาจเป็นลมได้ โดยเฉพาะคนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ถ้ามีเสียงดังมากๆ อาจทำให้หูตึง หูหนวก พิกัดไปตลอดชีวิต แสงสว่างมากไปก็ทำให้ปวดตา เป็นอันตรายต่อเยื่อลูกนัยน์ตา ถ้าแสงสว่างน้อยเกินไปก็อาจเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานได้

สิ่งแวดล้อมเหล่านี้คุกคามต่อสุขภาพอนามัยและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ โดยจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของไนติงเกลที่เห็นว่า สุขภาพและสิ่งแวดล้อมมีส่วนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อากาศบริสุทธิ์ ความอบอุ่น การหลีกเลี่ยงควันพิษ เสียงที่ไม่ดังรบกวนจนเกินไป และแสงสว่างที่เพียงพอ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ (Torres quoted in Julia B. George 1985: 37) และการทำนายปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องตรวจสอบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของบุคคล การดำรงชีวิตของบุคคล แทนที่จะตรวจสอบแต่สภาพร่างกายเท่านั้น (Reed & Zurakowski, 1983 อ้างถึงใน จินตนา ยูนิพันธุ์ 2529: 49)

ศูนย์ชีวอนามัยที่ 1 สำโรงใต้ ได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านสิ่งแวดล้อมและชีวภาพในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ มีปัญหาเรื่องเสียงร้อยละ 82.35 ในโรงงานอุตสาหกรรมประเภทสี ทอพบระดับเสียงสูงมีเพียงร้อยละ 5.88 ที่ไม่มีปัญหาด้านเสียง ปัญหาด้านกลิ่นเหม็นร้อยละ 5.28 ด้านฝุ่นละอองร้อยละ 29.41 และร้อยละ 73.33 ไม่มีระบบป้องกันฝุ่นละอองในอากาศ คนงานที่ประกอบกรรมมีสารเคมีอยู่ในกระแสเลือดและปัสสาวะร้อยละ 6.41 และ 1.83 ตามลำดับ (กองชีวอนามัย 2529: 23-25) และจากการศึกษาของมาลินี วงศ์พานิช และคณะ (2528: 101-102) พบว่า สิ่งแวดล้อมในเขตโรงงานอุตสาหกรรมนั้นอากาศถ่ายเทไม่ดี สุขาภิบาลไม่ดี ประชาชนอยู่กันอย่างคับแคบ มีคนงานจำนวนถึง 87,184 คน จากจำนวน 159,669 คน ประสบภาวะอันตรายจากการทำงาน

1.2 ภาวะการขาดสารอาหาร ความต้องการสารอาหารและแร่ธาตุต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาก สารอาหารต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ โปรตีน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของโครงสร้าง และกระบวนการทำงานของร่างกาย เช่น เป็นส่วนประกอบของ ฮอร์โมนและเอนไซม์ ตลอดจนเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ของร่างกาย สำหรับคาร์โบไฮเดรต ไขมัน และแร่ธาตุ ล้วนแต่เป็นสารที่ไปมีส่วนร่วมในโครงสร้างของร่างกาย ถ้าขาดแคลนสารอาหารเหล่านี้เป็นเวลานาน ๆ จะทำให้เกิดความเชื่องช้า ทำให้ใจเหี่ยวแห้ง หงุดหงิด การทำหน้าที่ต่าง ๆ ของร่างกายต่ำกว่าปกติ รวมถึงการเจริญเติบโตที่ช้ากว่าปกติ ส่งผลกระทบถึงภาวะจิตใจและอารมณ์ในที่สุด (มุกดา สุขสมาน 2528: 111) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพของเมืองเต็มไปด้วยความสับสน วุ่นวาย โกลาหล อึดอัด และมีอุปสรรคต่าง ๆ ความเร่งรีบ และการทำงานแข่งกับเวลาในชีวิตประจำวัน ตลอดจนลักษณะความเป็นอยู่และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มนุษย์มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ค่อนข้างรีบร้อน บางครั้งรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา ร่างกายได้รับสารอาหารไม่ครบถ้วน ซึ่งมีผลทำให้เกิดความเครียดได้ในที่สุด

1.3 ความเจ็บป่วย ทำให้เกิดความเครียดเนื่องจากโรคที่เป็นอยู่ เช่น โรคหัวใจที่ต้องพัก ทำงานไม่ได้ อัมพาตเคลื่อนไหวไม่ได้ เหล่านี้เป็นสิ่งคุกคามต่อร่างกายบุคคลทำให้เกิดความเครียดได้ (สุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2527: 97) ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้ที่สามารถแก้ปัญหาปรับตัวและปรับจิตใจให้เหมาะสมกับสภาพความเปลี่ยนแปลงผันผวนได้นั้น เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี แต่ผู้ที่ไม่สามารถปรับตัว ปรับจิตใจได้ อาจมีการเจ็บป่วยได้ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เช่น ปวดศีรษะ ปวดท้อง คลื่นไส้ กลุ้มใจ นอนไม่หลับ ภาวะถอนหายใจ อารมณ์เครียด จิตใจหดหู่ แนนหน้าอก ขาดสมาธิได้ ซึ่งในปัจจุบันจำนวนผู้ป่วยทางจิตเวชนั้นเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ เป็นผลมาจากสถานการณ์ในปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดการเอารอดเอาเปรียบ ประชาชนจำเป็นต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญปัญหาด้านต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นผลกระทบต่อจิตใจ จนอาจเป็นสาเหตุให้เกิดโรคจิตภาวะจิตแปรปรวน หรือโรคทางกายที่มีสาเหตุมาจากจิตใจ นิภาภรณ์ บุญยประวิตร และคณะ 2528: 10-12)

พิสมัย คูพิทักษ์ และคณะ (2529: 19-20) ได้ทำการศึกษาเครื่องชี้วัดสุขภาพจิตชุมชนเพื่อหาตัวบ่งชี้และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพจิตชุมชน ของชาวไทยพุทธ และชาว

ไทยมุสลิม ผลจากการศึกษาพบว่า ตัวบ่งชี้สุขภาพจิตที่สำคัญตัวหนึ่งในตัวแปรหลาย ๆ ตัวของการวิจัยครั้งนี้คือ สุขภาพกาย นั่นคือ ถ้าคนในครอบครัวมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ หรือการไม่มีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพและความเป็นอยู่ จะทำให้คนมองโลกและสังคมรอบข้างสดใส น่าอยู่ พอใจที่จะสังสรรค์กับคนอื่นทั้งในและนอกชุมชน

1.4 แรงกระตุ้นมากเกินไป ความเครียดบางครั้งไม่ได้เกิดจากตัวแรงความเครียดโดยตรง แต่เกิดจากปริมาณของตัวกระตุ้นที่มากเกินไปทำให้เกิดความเครียด เช่น ความหนาแน่นของประชากร การจราจรติดขัด ที่อยู่อาศัยแออัดเกินไปดังเช่นการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมืองในเขตอุตสาหกรรมนั้น ถ้าขาดการวางแผนและผังเมืองไวล่วงหน้า จะทำให้เกิดปัญหาการใช้ที่ดินไม่มีระเบียบแบบแผน ปัญหาการจราจร การขาดแคลนทางด้านสาธารณูปโภค รวมทั้งการพักผ่อนหย่อนใจ แสดงถึงสภาพความเสื่อมโทรมทั้งทางด้านกายภาพ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม (กาญจวรรณ สารโชค 2526: 5)

บัณฑิต จุลาสัย (2523: 22) กล่าวว่า เมื่อเมืองมีการขยายตัวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ความเป็นอยู่ของคนในเมืองได้รับผลกระทบ เมื่อความหนาแน่นในเขตเมืองก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ส่วนสาธารณะ การศึกษา สาธารณสุข ไม่สามารถจัดบริการได้ทั่วถึง เกิดความเหลื่อมล้ำกันในทุก ๆ ด้าน จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตได้

2) ปัจจัยด้านจิตใจ

2.1 การคุกคามต่อความนิยมนับถือและคุณค่าแห่งตน ความนิยมนับถือเป็นการวัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อม เป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าที่ได้รับจากสังคม การมีงานทำ และการคุ้มครองให้ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ย่อมทำให้ความเครียดน้อยลง แต่ถาโจรผู้ร้ายชุกชุม ก็คุกคามต่อคุณค่ามนุษย์ เนื่องจากสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนมาก มีการขยายเมืองใหญ่ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม ทำให้ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและอยู่กันอย่างหนาแน่น บุคคลต้องมีภาระเพิ่มขึ้นต้องทำงานแข่งกับเวลาจึงจะสามารถครองชีพอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นนี้ เป็นผลให้เกิดปัญหาสังคมได้ เช่นปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสาธารณูปโภค เป็นต้น หรือการที่บุคคลตั้งความคาดหวังไวสูงก็อาจเป็นสาเหตุของความเครียดได้ ถ้าไม่สามารถทำให้สำเร็จตามความคาดหวังนั้นได้ ทำให้คุกคามต่อความนิยมนับถือ

และคุณค่าแห่งตน ซึ่งมักประสบในสังคมที่มีการแข่งขันสูงเสมอ (อานนท์ อภาภิรม 2518: 173-174)

2.2 แบบแผนการปรับตัว การปรับตัวทำให้คนเราเกิดความเครียด ได้แก่ การเปลี่ยนที่อยู่ใหม่ การเปลี่ยนนิสัยการหลับนอน จากที่เคยนอนกลางคืนมานอนกลางวัน เพราะต้องทำงานกลางคืน การเปลี่ยนกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย ดังเช่นประชาชนในเขตอุตสาหกรรม ซึ่งมักเป็นชาวชนบทที่อพยพเข้ามาในเขตเมืองเพราะผลิตผลทางกสิกรรมไม่เพียงพอ จึงหันหน้าเข้าหาโรงงานอุตสาหกรรม โดยคาดว่าจะได้รับสวัสดิการต่าง ๆ เช่น สวัสดิการรักษายาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต้องการความมีหน้ามีตา และต้องการเปลี่ยนชีวิตชนบทซึ่งจำเจน่าเบื่อหน่ายมาอยู่ในเขตเมือง แต่ชีวิตของผู้พยพนั้นเป็นชีวิตที่เหี่ยวเฉา เพราะต้องพบกับคนแปลกหน้า พบกับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขาดขวัญและกำลังใจในที่ใหม่ เช่น ไม่มีวัดซึ่งเคยเป็นที่พึ่งทางใจอยู่ใกล้ๆ เป็นต้น ต้องคอยหวาดระแวงต่อการคบคนแปลกหน้า การประกอบอาชีพทำมาหากิน บางคนปรับตัวเองไม่ได้ กลัวและหวาดระแวงต่อสิ่งรอบข้าง อาจไปมีวุ่นวายเสเพลติด หรือเป็นอาชญากร หรือบางคนอาจถึงขั้นเป็นโรคจิต โรคประสาทไป (กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ 2524: 73)

จอห์น พอลลิท (John Pollitt 1977: 13) กล่าวว่า การไม่สามารถปรับตัวเองให้รับเหตุการณ์ หรือสภาพการณ์ที่รบกวนร่างกายและจิตใจได้อย่างเหมาะสมก่อให้เกิดความเครียด จากผลการวิจัยของศูนย์อาชีวอนามัยที่ 1 ได้ทำการสำรวจโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า คนงานส่วนใหญ่เป็นผู้พยพมาจากที่อื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเทพพนม เมืองแมน ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาสาธารณสุขของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศไทย พบว่า ร้อยละ 67 ของผู้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งชายและหญิงมาจากเขตชนบท ส่วนอีกร้อยละ 33 มาจากในเขตเทศบาลหรือเขตเมือง ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นถึงผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นส่วนมากมาจากชนบทมากกว่าเขตเมือง (2528: 52) และนอกจากนี้ ศูนย์อาชีวอนามัยที่ 1 ยังได้ทำการศึกษาต่อไปพบว่า คนงานส่วนใหญ่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว ซึ่งจำเป็นต้องปรับปรุงตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และหากปรับตัวไม่ได้มักหันไปพึ่งสุรา บางรายก็เกิดความเครียด วิตกกังวลและเป็นโรคประสาทไปในที่สุด (กองชื้ออนามัย 2529: 30-32)

2.3 การแข่งขัน คนส่วนใหญ่เชื่อกันว่า ชีวิตชนบทเป็นชีวิตที่สงบกว่าในกรุง
 ทุกคนรู้จักกันและให้ความสำคัญต่อกันและคอชุมชน แต่เมื่อชนบทเจริญขึ้นเนื่องมาจากการพัฒนา
 ทางอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงจากการเกษตรกรรมมาสู่อุตสาหกรรมทำให้เกิดชุมชน
 หนาแน่นจากการย้ายที่อยู่ เกิดเป็นตัวเมือง เกิดภาวะการแข่งขันเพื่อความอยู่รอด และความเป็น
 อยู่ที่ดีกว่า เพราะสภาพของเมืองนั้นทุกคนเป็นเสมือนผู้ย้ายถิ่น เดินทางไปโน่นย้ายที่อยู่นี่ เพื่อ
 การมีงานทำ ผู้คนที่อยู่อาศัยไกลเคียงกันไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นเพื่อนบ้าน เพราะไม่มีอะไรที่
 เหมือนกันนักจึงไม่อาจสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ทุกคนจะแย่งที่กันอยู่ แย่งสาธารณูปโภคกันใช้
 เช่น น้ำ ไฟ โทรศัพท์ โรงเรียน รถเมล์ ชีวิตในเมืองมีแต่การแก่งแย่ง ยังผลให้เกิดการ
 รุกรานกัน ความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวก็ไม่เหมือนกัน ต่างคนต่างไป เด็ก ๆ ไปโรงเรียนที่
 อยู่ไกล ๆ พ่อไปทำงาน เช่น ในโรงงาน ส่วนแม่ถ้าไม่ทำงานก็อยู่บ้าน แต่ต้องหามาเงินช่วย
 ครอบครัว เช่น ค่าขายของเล็กน้อยอยู่กับบ้าน ส่วนปู่ ย่า ตา ยาย เกษรอลงก็เจ็บป่วยง่าย
 ซึ่งถ้าป่วยนานกินเงินครอบครัวที่อดคัดรายได้ ก็เกิดเป็นภาระสร้างความผิดเคืองแก่ครอบครัว
 มากขึ้น จึงเกิดปัญหาที่จะอยู่ด้วยกัน ครอบครัวในเมืองจึงเป็นครอบครัวแบบจุลภาค แยกย่อยกัน
 ออกไป และทั้งชุมชน จึงประกอบด้วยครอบครัวย่อย ๆ เช่นนี้ (มาลินี วงศ์พานิช 2530 : 5)

ผลการวิจัยของ อัมพร โอตระกุล และคณะ (2525 : 125-126) ได้
 สัมภาษณ์หาสุขภาพจิตของประชาชนในเขตเมืองในปี 2520 พบว่า ประชาชนอายุระหว่าง
 40 - 49 ปี มีปัญหาสุขภาพจิตสูงสุด รองลงมาคือช่วงอายุ 20 - 39 ปี สรุปว่าวัยดังกล่าว
 มีปัญหาสุขภาพจิตเนื่องจาก เป็นภาระหน้าที่ต่อครอบครัว การงาน และสังคม ของคนในวัย
 20 - 49 ปี ซึ่งมีมากกว่าวัยอื่น ๆ ที่มีการแข่งขันในสังคมค่อนข้างสูง และประชาชนที่มีอายุ
 ระหว่าง 15 - 19 ปี และ 50 - 54 ปี อันเป็นช่วงวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ตอนปลายมักมีการ
 เปลี่ยนแปลงทางสรีระทำให้มีอาการแปรปรวนได้ง่าย เมื่อมีความเครียดมากกระตุ่นยอมส่งผลต่อ
 สุขภาพจิตได้ และจากการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร ปี 2525 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ
 พบว่า ชายและหญิงอยู่ในวัยทำงานอายุเกิน 11 ปี ถึง 60 ปี เป็นชายร้อยละ 52 และหญิง
 ร้อยละ 48 ซึ่งในจำนวนนี้ ร้อยละ 67 อพยพมาจากเขตชนบท ผลจากการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า
 ประชากรในวัยทำงานในเขตอุตสาหกรรมนั้น เป็นชายและหญิงในจำนวนใกล้เคียงกัน และ
 ส่วนมากอพยพมาจากเขตชนบทมาอยู่อาศัยในเขตเมืองเพื่อประกอบอาชีพอุตสาหกรรม ทำให้
 เกิดปัญหาความหนาแน่นของที่อยู่อาศัย เกิดการแข่งขันเพื่อความอยู่รอด เกิดการปล้นจี้ ข่มขืน
 และอาชญากรรมมากกว่าชุมชนปรกติ (เทพพนม เมืองแมน 2528 : 144)

2.4 การสูญเสีย การสูญเสียบุคคลที่รัก ญาติสนิท มิตรสหาย สูญเสียภาพลักษณ์ ของตนจากอุบัติเหตุ ทำให้เกิดความเครียดทางอารมณ์ได้ (สุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2527: 97) ผู้ประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมหรืออยู่ใกล้ เคียง โรงงานอุตสาหกรรม มักประสบอุบัติเหตุ และพบปัญหาอค์คิภัย การระ เบิดและอันตรายอื่น ๆ ของโรงงานต่อชุมชน สาเหตุเนื่องจาก เครื่องจักรไม่เหมาะสมและไม่มีความปลอดภัย โรคที่เกิดขึ้นจากการทำงานและมลพิษจาก โรงงาน ส่งผลกระทบต่อผู้ที่อยู่ใกล้ เคียงก็เกิดขึ้นมาก ความเจ็บป่วยและการสูญเสียย่อมเกิดขึ้นได้ ทำให้เกิด ความตึงเครียดทางอารมณ์ได้ง่าย (มาลินี วงศ์พานิช 2530: 7)

สำหรับประเทศไทยนั้น มาลินี วงศ์พานิช (2530: 12) พบว่า ใน โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ จะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน ทั้งที่รุนแรงจนถึงพิการ สูญเสียอวัยวะ และไม่รุนแรงก็พบได้ จนกระทั่งอุบัติเหตุถึงตายก็มีรายงานเสมอ นอกจากนี้ปัญหา อค์คิภัย การระ เบิด และอันตรายอื่น ๆ ของโรงงานต่อชุมชนก็พบได้ในโรงงานหลายประเภท เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานผลิตภัณฑ์พลาสติก ฯลฯ เกิดอค์คิภัย และเกิดการระ เบิดขึ้น เช่น การระ เบิดของหม้อน้ำในโรงงานหลายแห่ง ตึกถล่ม ในปี 2525 - 2526 ซึ่งนับว่าเป็นการ สูญเสียเศรษฐกิจอย่างยิ่ง และยังก่อความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่อยู่ใกล้ เคียง เป็นอย่างมาก (เทพพนม เมืองแมน 2528: 112)

2.5 ความคับข้องใจและความขัดแย้งในใจ การเกิดภาวะนี้ตามทฤษฎีจิต วิเคราะห์ของ فروยด์ เชื่อว่า อีโก้ทำหน้าที่ล้มเหลว โดยนำกลไกทางจิตที่ผิดปรกติมาใช้ ทำให้ ระดับความกังวลสูงขึ้น (สุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2527: 223-224) ในสังคมที่ซับซ้อนวุ่นวาย ทำให้คนเราไม่ได้รับสิ่งที่ตนต้องการและไม่สามารถปรับตัว เพื่อแก้ไขความขัดแย้งได้ จึงเกิดปัญหา สุขภาพจิตได้

2.6 ความสัมพันธ์ในครอบครัว ครอบครัวเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ไม่มีหน่วย ใดที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการแบบพื้นฐานของมนุษย์ได้โดยตรงเหมือนครอบครัว ความ รักระหว่างบิดา-มารดาและบุตร เป็นตัวอย่างของความรักที่สมบูรณ์ สัมพันธภาพระหว่างบุคคลใน ครอบครัว ซึ่งได้แก่ บิดา-มารดา บุตร ปู่ย่า ตายาย ถ้ายิ่งใกล้ชิดกันได้มากเท่าใด ก็ย่อมเกิด พลังได้มากเท่านั้น ปู่ย่า ตายาย เมื่อได้รับความรัก ความดูแลเอาใจใส่ ตามขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามที่เคยมีมา ก็ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ต่าง ๆ กระชับกันได้มากยิ่งขึ้น ทำให้มนุษย์มี คุณค่าและ เจริญขึ้น ถ้าความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เป็นลักษณะครอบครัวแบบจุลภาค แยกย่อยกันออกไป ย่อมทำให้เกิดความเครียดขึ้น

3) ปัจจัยด้านสังคม

3.1 ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ ซึ่งมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังเช่น ค่านิยมที่ไม่เหมาะสม ความมั่งงาย ความฟุ่มเฟือย เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม แก่สภาพแวดล้อมทางสังคม จิตวิทยา และวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติเป็นสาเหตุ แห่งโรคจิตและโรคประสาท เพราะ

ก. วัฒนธรรมบางกลุ่มเชื่อกันผิด ๆ ง่าย ๆ สมาชิกของครอบครัว หรือ สังคม ได้รับความรู้สึกสะเทือนใจบางลัทธิ แบบฉบับของวัฒนธรรมทำให้เสื่อม อนามัยทางกาย อย่างมาก

ข. หล่อหลอมบุคลิกภาพรากฐานบางประเภทที่อ่อนแอ แพ้ต่อการเป็น โรคจิตได้ง่าย โดยผ่านทาง การเลี้ยงดู โดยเฉพาะทัศนคติของพ่อแม่ต่อการเลี้ยงดูบุตร มีผล กระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตของเด็กในวันข้างหน้า พ่อแม่ที่คาดหวังมากเกินไป หรือพ่อแม่ที่เลี้ยงดู อย่างปล่อยปละละเลย ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมต่อต้านสังคมในวันข้างหน้า (ฝน แสงสิงแก้ว 2522: 53)

ค. ยั่วยุให้เกิดความผิดปกติของจิตใจ เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจสังคม บทบาทที่คับแคบบางอย่างเนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ มนุษย์ในปัจจุบันนี้จึงมีเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตมากขึ้น เช่น รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เครื่องซักผ้า เป็นต้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยีนั่นเอง ทำให้ทุกคนต้องดิ้นรนแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ แม้จะมีราคาแพง เพียงใดก็ตาม เพื่อจะได้ทัดเทียมผู้อื่น บางครั้งแม่จะได้มาด้วยการทุจริตหรือการกู้หนี้ยืมสินก็ยอม มนุษย์ในปัจจุบันจึงตกเป็นทาสของวัตถุเป็นส่วนมาก ค่านิยมเดิมเปลี่ยนไป เกิดความคับแค้นใจใน โศกชะตา สภาพของจิตใจจึงเสื่อมลง (สุรางค์ จันทน์เอม 2527: 10)

บัณฑิต จุลาสัย (2523: 22) กล่าวว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนได้รับผลกระทบ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม สภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่งทันสมัยสร้างขึ้นโดยอาศัยความรู้ความสามารถทาง เทคโนโลยี ทำให้มนุษย์เริ่มสับสนกับสภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย โกลาหล เกิดความขัดแย้งขึ้นในแต่ละบุคคล และกลุ่มคนในสังคม ซึ่งรวมถึงค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงสภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบรัด ทำให้ประชาชนหันมาไขว่เสพติด หันเข้า

หาเรื่องของไสยศาสตร์ ประกอบอาชญากรรม การหยาร้าง การพนัน การฆ่าตัวตาย เกิด
โจรกรรม ลักเล็กขโมยน้อย ก่อคดีทางเพศ และปัญหาหญิงโสเภณี เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ
งานวิจัยของเทพพนม เมืองแมน ที่กล่าวว่า ประชาชนที่อพยพอยู่ในเขตอุตสาหกรรมนั้น มีข้อ
แตกต่างเรื่องของชนบทรรมนิยม ประเพณี ความเชื่อ ความไม่รู้ ไม่เข้าใจในสังคมที่ตนอยู่
อาศัยมากมาย อีกทั้งมีปัญหาสุภาพอนามัย ประกอบกับรายได้ ค่าจ้างแรงงานต่ำ ซึ่งเป็นปัญหา
อย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย ถ้าหากจะพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง จะต้อง
พัฒนาคุณภาพประชากรเหล่านี้ (2528: 176-177)

3.2 ความสัมพันธ์กับชุมชนในเรื่องบทบาทและการพึ่งพา การอยู่ในสังคมและม
ความสัมพันธ์กับคนในแวดลอมอาจช่วยลดความเครียด หรือทำให้เกิดความเครียดได้ ในขณะที่
เดียวกัน ความไม่ปรองดอง ทะเลาะ เบาะแว้ง อิจฉาริษยา เป็นต้นเหตุของใจที่ไม่สงบ และ
สภาพความเป็นอยู่ที่หนาแน่นทำให้เกิดการแก่งแย่ง (สุนีย์ เกียวกิ่งแก้ว 2527: 94) สิ่ง
เหล่านี้เป็นความเครียดที่เกิดจากการเข้าสังคม และการมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ซึ่งมักพบว่า ใน
สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนได้รับผลกระทบ เป็นอย่าง
มาก เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม สภาพของเมืองที่เต็มไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ซึ่ง
สับสน วุ่นวาย อีกทั้งทำให้เกิดอันตรายแก่จิตใจและอารมณ์ ปัญหาความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นทั้งใน
แต่ละบุคคลและกลุ่มคนในสังคม นอกจากนี้สังคมในเขตเมือง ประกอบไปด้วย กลุ่มคนระดับ
ต่าง ๆ ทั้งด้านเพศ อายุ ความรู้ ฐานะทางเศรษฐกิจ และบางครั้งเชื้อชาติ ตลอดจนลักษณะ
ความเป็นอยู่ของสังคมที่แตกต่างกัน จึงมักเกิดความขัดแย้งกัน ความสัมพันธ์จึงเลือนลางลงไป
ทุกที (ณัฏฐิต จุลาสัย 2523: 22)

3.3 ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความหนาแน่นของชุมชนก่อให้เกิด
เกิดปัญหาอาชญากรรม โจรผู้ร้ายชุกชุม ความเดือดร้อนเหล่านี้คุกคามต่อความมั่นคงปลอดภัยของ
บุคคล อันเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ตามหลักของมาสโลว์ (Maslow) ซึ่งปัญหาดังกล่าว
นั้นวันแต่ละจะเป็นปัญหาที่สำคัญมากยิ่งขึ้น ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในเมืองมีน้อยลง
เนื่องจากมีโจรผู้ร้ายมากขึ้น อคติภัย อุบัติภัย วิกฤตภัย อุทกภัย เป็นต้น การให้ความ
คุ้มครองและช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ทั่วถึง และยังไม่มึประสิทธิภาพเท่าที่ควร ความไม่
ปลอดภัยในชีวิตอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษมีมากขึ้น อาทิการเจ็บปนของสารพิษในอาหาร
ซึ่งเป็นอันตรายต่อร่างกาย เขม่า ควนจากท่อไอเสียและจากโรงงานอุตสาหกรรม น้ำเสียจาก

ชุมชน และน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ เป็นต้น ต่างก็เป็นสาเหตุที่ทำให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนลดน้อยลง (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2529: 6)

จะเห็นได้ว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงโรงงานอุตสาหกรรมบางประเภทอาจไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ยกตัวอย่างในประเทศเม็กซิโกที่มีโรงงานกระดาษระเบิดทำให้ประชาชนและคนงานล้มตายไปหลายร้อยคน โรงงานผลิตสารพิษฆ่าแมลงที่เมืองโบพอล ประเทศอินเดีย เกิดกาชไชยาในคันทูใช้ในการผลิตข้าว ประชาชนในเมืองนั้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต้องตายโดยไม่ได้อุปถัมภ์ (เทพพนม เมืองแมน 2528: 111) สำหรับในประเทศไทยนั้น ในปี 2525 และ 2526 มีการระเบิดของหมอน้ำในโรงงานหลายแห่ง สร้างความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงมาก และยังพบว่ามีรายงานการแพ้พิษเมงกานีสในโรงงานบัดแร่เพื่อทำถ่านไฟฉาย โดยเฉพาะคนงานป่วยพร้อมๆ กัน บางคนคลุ้มคลั่ง บางคนเป็นอัมพาต ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ พบว่า คนงานและประชาชนใกล้เคียงแพ้ฝุ่นฝ้าย หายใจลำบาก นาน ๆ เข้าเป็นโรคปอด หอบหืด ถุงลมโป่งพองรักษาไม่หาย หงุดหงิด และมีความเครียดเป็นอย่างมาก (มาลินี วงศ์พานิช 2530: 12)

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนทั่วไปซึ่งรวมถึงประชาชนในเขตอุตสาหกรรมนั้น นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีปัจจัยด้านภูมิหลังที่เกี่ยวข้องอีกหลายประการ ดังนี้

4) เพศ มีความเชื่อว่าเพศเป็นตัวแปรตัวหนึ่งที่มีบทบาท พบว่าในชุมชนที่หนาแน่นดังเช่นในเขตอุตสาหกรรม มีการแข่งขันเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของตน ความเจ็บป่วยทางจิต มักพบบ่อยในเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้เนื่องจากเพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนไหวง่าย ความเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาในเพศหญิงมีมากกว่าเพศชาย ในแต่ละช่วงอายุนับตั้งแต่วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ ตลอดจนวัยเริ่มหมดระดู (Menopausal period) และสังคมหรือชุมชนใดที่มีประชากรเพศชายมากกว่าเพศหญิง โอกาสที่จะเกิดความไม่สงบจากการขัดแย้ง ทะเลาะเบาะแว้งสูงกว่าชุมชนที่มีเพศหญิงมากกว่าเพศชาย (สุวนีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว 2527: 61)

ผลการวิจัยของ Gove และ Tudor ในปี ค.ศ. 1973 ได้พบการเจ็บป่วยทางจิตบ่อยในหญิงเมื่อเทียบกับชายในสังคมตะวันตก ซึ่งรายงานว่าจะไม่ใช่สาเหตุที่มาจากวัฒนธรรม แต่เป็นความแตกต่างทางสรีรวิทยาของแต่ละเพศ (1973: 812-835) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในประเทศไทยของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติพบว่า

สภาวะทางจิตใจและอารมณ์มีความสัมพันธ์กับเพศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เพศหญิงมีสภาวะทางจิตใจและอารมณ์ในทางลบมากกว่าเพศชาย ซึ่งเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาที่มีมากกว่าในแต่ละช่วงวัยนั่นเอง (2529: 128) และจากการสำรวจสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในจังหวัดชลบุรี โดย พญ.สงศรี จัยสิน และคณะ พบว่าความเครียดในเพศหญิงมีมากกว่าเพศชาย โดยเพศหญิงมีความผิดปกติจากการทดสอบด้วย SCL-90 สูงกว่าเพศชาย เมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนความผิดปกติในชาย : หญิง เท่ากับ 1 : 1.26 และหญิงจะแสดงอาการกลัว ซึมเศร้า และอาการทางกายมากกว่าชาย ซึ่งเพศชายมักปรากฏอาการโรคประสาท และหวาดระแวงเป็นส่วนใหญ่ (2528: 18)

5) ระดับการศึกษา การศึกษามีบทบาทในการเตรียมคนให้สามารถเข้าใจถึงลักษณะของความเปลี่ยนแปลงสู่การอุตสาหกรรม ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนเดิมที่มีอยู่ การศึกษาจะช่วยพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ ทำให้ประชาชนสามารถปรับตัว ปรับพฤติกรรมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างกระตือรือร้น และยังช่วยพัฒนาคุณภาพของคนในด้านคุณธรรม จริยธรรม การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต (จินตนา ยูนิพันธ์ 2526: 94-95) เพราะการศึกษาเป็นวิธีการที่มนุษย์ถ่ายทอดความรู้ ทัศนคติ แบบของความรู้ ประเพณีและมรดกทางสังคมแก่ชนรุ่นต่อไป การศึกษาเป็นการช่วยพัฒนาความคิด ความรู้ ความสามารถเพื่อให้เข้าใจสังคมที่เป็นสมาชิกอยู่ และสามารถปรับตัวให้เข้ากับคนอื่น ๆ ในสังคมได้ การศึกษาจึงเป็นการสร้างสม และถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของมนุษย์ ก่อให้เกิดความเจริญ การศึกษาเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของประชากร ที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมดังที่แพทย์หญิง คุณหญิงสุภา มาลากุล ณ อยุธยา (2522: 2) กล่าวว่า "การศึกษาเป็นเครื่องส่งเสริมให้คนมีสุขภาพจิตดีขึ้น หรือให้ปรับตัวดำรงชีวิตด้วยดีและมีสุข"

สงศรี จัยสิน และคณะ (2528: 13) ได้ทำการสำรวจสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในเขตจังหวัดชลบุรี พบว่า มีความแตกต่างกันระหว่างคะแนนความเครียดเฉลี่ยในกลุ่มประชากรที่มีระดับการศึกษาต่าง ๆ กัน ที่ระดับของความเชื่อมั่น .0001 และพบว่า ผู้ที่ไม่มีการศึกษามีความเครียดสูงสุด คะแนนความเครียดจะต่ำลงเมื่อการศึกษาสูงขึ้น นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ นพ.ฝน แสงสิงแก้ว กล่าวเช่นเดียวกันว่า "สุขภาพจิตของบุคคลจะเสื่อมหรือไม่ขึ้นอยู่กับความโง่เขลา ความไม่รู้ หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์" (2522: 123)

6. รายได้ของบุคคล ถ้าพูดถึงการอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองอุตสาหกรรมแล้ว จะได้ค่าแรงงานสูงกว่าชนบท ได้รับความสะดวกสบายในการไปไหนมาไหน และสามารถส่งเงินไปให้ครอบครัวในชนบทได้ เมื่อเข้ามาทำงานในเมือง ถึงแม้ไม่มีความชำนาญงานเท่าใด ก็สามารถเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้ง ๆ ไม่มีความชำนาญงานก็ได้ (ฝน แสงสิงแก้ว 2522 : 147) เมื่อเปรียบเทียบดูแล้ว คนที่มาอยู่ในเมือง ชีวิตในเมืองจะสร้างความเห็นแก่ตัวมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงจากการเกษตรกรรมมาสู่อุตสาหกรรม ทำให้สมาชิกมีความแตกต่างกันมากทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (ชนิดา รักษาผลเมือง 2525 : 23) เพราะการมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้แทน ทำให้ประชาชนหลงขึ้นชอบกับเทคโนโลยีใหม่ และสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งสินค้าเหล่านี้คนที่มั่งคั่ง รายได้เหลือเฟือ จึงจะสามารถซื้อได้ ยิ่งกว่านั้น การจำหน่ายบ้าน ผอนส่ง รถผอนส่ง ตู้เย็นผอนส่ง โดยการไ้ระบบเงินดาวน์ การใช้บัตรเครดิต และอื่น ๆ เหล่านี้ ได้สร้างความหลงผิดขึ้นมากมายในสังคมไทย จนทำให้คนที่มั่งคั่งน้อย และแม้แต่ชาวชนบทที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตเมืองที่หาเงินไม่ค่อยได้ เกิดการสร้างหนี้สินขึ้นพันตัวกันเป็นทวีคูณจากการเอาวัตถุและเทคโนโลยี การโฆษณา และการซื้อขายสินค้ามาจูงใจ จึงเห็นได้ว่าสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีปัญหาสุขภาพจิตเสื่อมจากปัญหา เศรษฐกิจมากคือ ทัศนคติการครองชีวิตและค่านิยมของคนไทยที่ผิดพลาดมาโดยตลอด เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ใช้ชีวิตในสภาพที่ "รายได้น้อย รสนิยมสูง" ทำให้กลุ่มที่กระทบต่อปัญหา เศรษฐกิจมากคือกลุ่มรายได้น้อย เพราะเกิดการเปรียบเทียบชัดเจนระหว่างคนมั่งมีกับคนจน ปัญหาที่กระทบต่อสุขภาพจิตจึงเกิดขึ้นสูงมาก โดยเฉพาะในสังคมเดียวกัน ซึ่งเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในปัจจุบัน (อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม 2530 : 15-18)

ผลการวิจัยของฟาริสและดันแฮม (Faris & Dunham) ในปี ค.ศ. 1939 และฮอลลิงส์เฮด และเรดลิช (Hollingshead & Redlich) ในปี ค.ศ. 1958 รายงานว่า พบความสัมพันธ์แปรกลับระหว่างระดับฐานะทางสังคมและอัตราการเกิดการเจ็บป่วยทางจิต หมายความว่า การเจ็บป่วยทางจิตพบมากขึ้น ในคนที่มีภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำ สำหรับประเทศไทย ผลการวิจัยของฝ่ายวิชาการ โรงพยาบาลจิตเวชขอนแก่น ได้สำรวจสภาพะสุขภาพจิตของครอบครัวแรงงานไทยที่จะไปทำงานตะวันออกกลาง โดยเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของสุขภาพจิตกับอัตราเงินเดือน พบว่า อัตราเงินเดือนที่ต่างกันทำให้สุขภาพจิตเปลี่ยนแปลงไป แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (2528 : 39) และจากผลการ

วิจัยของ สงศรี จัยสิน และคณะ พบว่า รายได้เฉลี่ยของประชาชนในเขตเมือง จ.ชลบุรี ที่ต่ำกว่า 2,000 บาท/คน มีความเครียดสูงส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิต โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .0001 (2528: 20-21)

7. ระยะเวลาของการเข้ามาอยู่อาศัยในเขตอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงขอบเขตที่อยู่อาศัย เปลี่ยนกิจกรรมทางสังคม ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงในชีวิต โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจากการเกษตรกรรมสู่การอุตสาหกรรม ทำให้ชาวชนบทอพยพเข้ามาทำมาหากินในเขตเมืองมากขึ้นเพราะผลิตผลทางการเกษตรไม่เพียงพอ จึงหันหน้าเข้าหาโรงงานอุตสาหกรรม โดยคาดว่าจะได้รับสวัสดิการต่าง ๆ และต้องการเปลี่ยนชีวิตชนบทซึ่งจำเจ แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในเขตเมืองแล้ว กลับพบปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เพราะการอพยพย้ายถิ่นนั้นมิได้เป็นการเปลี่ยนสถานที่ แต่เป็นการเปลี่ยนสังคม และสภาพแวดล้อมใหม่ ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยทั้งเวลาและประสบการณ์ รวมทั้งลักษณะส่วนตัวของผู้ย้ายถิ่นประกอบกัน เพื่อให้ผู้ย้ายถิ่นปรับตัวในแต่ละด้าน และการปรับตัวเพื่อให้คงความสมดุลอยู่ได้ในชุมชนนั้น ๆ ย่อมทำให้เกิดความเครียด (ผน แสงสิงแก้ว 2522: 46-46)

โฮมและเรย์ (Holmes & Rahe) กล่าวว่า เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชีวิตในรอบ 2 ปีที่ผ่านมาเป็นระยะเวลาขีถึงความสามารถในการปรับตัว และการปรับตัวนี้ต้องใช้ระยะเวลาในการทำความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม (Haber 1982: 119-120) และบูจ (Bouge 1959, อ้างถึงใน อุษณีย์ พึ่งปาน 2529: 41) ก็มีความเห็นว่า การปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่อาศัยระยะเวลาบางครั้งอาจนานกว่าช่วงอายุคน จนเกิดความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างประชากรผู้ย้ายถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นนั้น อุษณีย์ พึ่งปาน ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นเข้าเขตเมือง ผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ก่อนมิได้ปรับตัวได้ดีกว่าผู้ที่ย้ายเข้ามาภายหลัง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะเลือกสรรของประชากรที่เข้ามาอยู่ใหม่ กล่าวคือ เป็นประชากรที่มีคุณสมบัตินิดีกว่า เช่นมีการศึกษาสูง มีอาชีพดี และมีประสบการณ์มาจากท้องถิ่นเดิมหรือท้องถิ่นอื่น ๆ เหล่านี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากเขตเมืองจะปรับตัวได้ดีกว่าผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากชนบท (2529: 39)

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด พบว่าบุคคลต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา และสิ่งแวดล้อมนี้ก็คือปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อระบบบุคคลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในทาง

สร้างสรรค์และในทางทำลาย ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสภาวะสุขภาพจิตของบุคคล ซึ่งในที่นี้หมายถึงปัจจัยต้นเหตุแห่งความเครียด อันเป็นปัญหาหรือสภาพการณ์ที่จะทำให้เกิดความไม่สมดุลของระบบบุคคลขึ้น ปัจจัยต้นเหตุแห่งความเครียดนี้ จึงครอบคลุมต้นเหตุที่เกี่ยวกับด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม ทั้งภายใน และภายนอกบุคคล (Neuman 1982 : 24-25) และปัจจัยเหล่านี้ซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ จิตใจ และสังคม เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยไม่สามารถจะแยกขาดจากกันได้ (Torres quoted in Julia B. George 1985 : 39-40) และการที่บุคคลต้องมีปฏิริยากับสิ่งแวดล้อมนี้บุคคลมีกลไกในการป้องกันตัวมิให้ต้นเหตุของความเครียดทำลายโครงสร้างพื้นฐานของบุคคล และเมื่อใดก็ตามที่แนวการป้องกันปรกติเหล่านี้ถูกทำลาย บุคคลก็จะแสดงปฏิริยาโต้ตอบต้นเหตุแห่งความเครียดนั้น ๆ ถ้าแนวป้องกันเหล่านี้สามารถป้องกันการคุกคามของต้นเหตุแห่งความเครียดได้ บุคคลก็จะมีภาวะสุขภาพดีอันเป็นภาวะสมดุลของบุคคลภาวะเจ็บป่วย คือภาวะที่ถูกคุกคามจากต้นเหตุแห่งความเครียดจนแนวป้องกันต่าง ๆ ไม่สามารถป้องกันได้นั้นเอง การประเมินสภาวะสุขภาพจิตของบุคคลก็เช่นเดียวกันจึงสามารถประเมินได้จากความเครียดที่บุคคลได้รับ

การประเมินสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนทั่วไป

การประเมินสุขภาพจิตของคนเราโดยทั่วไป เป็นเรื่องที่ทำลำบากเพราะไม่สามารถจะประเมินสุขภาพจิตได้โดยตรง และไม่มีเครื่องมือที่จะใช้ตรวจสอบสภาพจิต เช่น การประเมินสุขภาพทางร่างกาย แต่เราสามารถประเมินสภาพจิตโดยอาศัยการแปลพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคล แล้วนำมาหาข้อสรุปว่าบุคคลนั้น ๆ อยู่ในเกณฑ์ของผู้มีสุขภาพจิตที่ดีหรือไม่ดีอย่างไร ในการพิจารณาตัดสินว่าพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งผิดปกติ โดยใช้เกณฑ์เพียงหนึ่งหรือสองอย่าง เท่านั้นยังไม่เพียงพอ หลักเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมนั้นมีหลายอย่าง ซึ่งจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือ (สุรนีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว 2527 : 22-23)

1. การกำหนดมาตรฐานเป็นเกณฑ์
2. การใช้ทฤษฎีเพื่ออธิบายพฤติกรรมที่ผิดปกติ ซึ่งมีหลายทฤษฎี ในที่นี้จะขอกล่าวถึงทฤษฎีว่าด้วยแรงกดดัน (The Stress Model) ซึ่งทฤษฎีนี้อธิบายว่าบุคคลที่มีพฤติกรรมผิดปกติหรือบุคลิกภาพแปรปรวนนั้น เป็นเพราะเขาสนองตอบต่อความเครียดหรือความกดดันของชีวิต ซึ่งความเครียดหรือความกดดันนี้บุคคลไม่สามารถขจัดออกไปจากวิถีชีวิตของตนได้อย่างน่าพึงพอใจ

ความเครียดนี้มีหลายอย่าง เช่น ความเครียดทางสรีรภาพ (Physical stress) อย่างเช่น ความร้อน แสง เสียง ที่ก่อให้เกิดภาวะไม่สบายทางร่างกาย และส่งผลกระทบต่อความสงบสุขทางจิตใจ ภาวะกดดันหรือความเครียดทางจิตใจ (Psychological stress) และภาวะกดดันหรือความเครียดทางสังคม (Social stress) ที่เกิดขึ้นแล้วมีผลกระทบต่อทางจิตใจทำให้เสียสมดุลทางอารมณ์และจิตใจ ทฤษฎีนี้อธิบายว่าการแสดงออกของบุคคลที่ผู้อื่นดูผิดปกติ แปรปรวนไปนั้น เป็นเพราะการที่บุคคลมีความพยายามที่จะรักษาอารมณ์ให้สมดุลในขณะที่เขาเผชิญกับความเครียดทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ความเครียดด้านสรีรภาพ จิตใจ และสังคม ความเครียดนี้มี ความหมายทางจิตวิทยาอยู่ 2 ความหมาย ดังนี้

2.1 ความเครียดคือ ภาวะอารมณ์ปั่นป่วนหรืออารมณ์ไม่สมดุลที่บุคคลประสบ

2.2 ความเครียดคือ สิ่งเร้าที่คุกคามต่อสวัสดิภาพทางกายและทางใจของบุคคล ก่อให้เกิดความไม่สบายใจ และเป็นเหตุให้มีพฤติกรรมแปรปรวนในที่สุด

จากความหมายของความเครียดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ความเครียดเป็นสิ่งเร้าที่คุกคามบุคคลทั้งร่างกายและจิตใจให้เสียสมดุล และเป็นเหตุให้พฤติกรรมแปรปรวน ผิดปกติ ซึ่งในการพิจารณาว่าสิ่งใดปรกติหรือผิดปกติจำเป็นจะต้องมีหลักเกณฑ์ ชิงโฮม (Holme 1972: 208) ได้จำแนกมาตรการสำหรับตัดสินพฤติกรรมว่าผิดปกติหรือไม่ไว้หลายอย่างเช่น การใช้สถิติเป็นมาตรการวัดโดยอาศัยความถี่ของการเกิดพฤติกรรมที่ผิดปกติ การใช้ความรู้สึกไม่สบาย ส่วนบุคคลเป็นมาตรการเพราะโดยทั่วไปตัวเราเองจะเป็นผู้บอกตนเองได้ดีที่สุดว่า เราผิดปกติ จากเดิมหรือไม่ ความรู้สึกไม่สบายใจ ความรู้สึกเครียด หวาดวิตก กังวล อึดอัดไม่สบาย กลัว เหล่านี้ เป็นอาการที่เกิดขึ้นภายในตนเองที่เจ้าตัวจะรู้สึกกว่าคนอื่น ความรู้สึกเหล่านี้ถ้ามีมากจนเลยขีดความสามารถที่จะควบคุมได้ ก็จะแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติ หรือแปรปรวนอัน เป็นสิ่งที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ง่าย เพราะพฤติกรรมเหล่านี้แสดงออกในสิ่งที่คนปรกติไม่กระทำ เช่น ประสาทหลอน หลงผิด เป็นต้น

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด การจะตัดสินพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลว่า ปรกติหรือผิดปกติเป็นเรื่องสำคัญ จึงควรรอย่างยิ่งที่จะต้องมหลักเกณฑ์ที่น่าเชื่อถือไว้เป็น เครื่องช่วย ความเครียดจึงเป็นดรชนซึ่งถึงสภาวะสุขภาพจิตของบุคคลได้อย่างหนึ่งว่าเสี่ยงต่อ ภาวะเจ็บป่วย หรืออยู่ในภาวะสมดุลสุขภาพดี สภาวะสุขภาพจิตของบุคคลก็สามารถประเมินได้จาก

ความเครียดที่บุคคลได้รับความต่อเนื่อง และความยาวนานของความเครียดและแหล่งที่จะช่วยบรรเทาประคับประคองยามเกิดความเครียด (สวินีย์ เกี่ยวกิงแก้ว 2527: 63-64)

การศึกษาในเรื่องของการประเมินสภาวะสุขภาพจิตนั้น มีวิธีการศึกษาอยู่หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ (สวินีย์ เกี่ยวกิงแก้ว 2530: 29-42)

1. การศึกษาสภาวะสุขภาพจิตโดยตรง ซึ่งทำโดยการใช้เครื่องมือวัดภาวะสุขภาพงานวิจัยประเภทนี้พบไม่มากนักและเครื่องมือที่ใช้วัดสภาวะสุขภาพจิตก็มีอยู่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากว่าในอดีตที่ผ่านมานักวิชาการด้านสุขภาพจิตได้ให้ความสนใจ แต่ภาวะความเจ็บป่วย อาการและอาการแสดงของความเจ็บป่วยเป็นส่วนใหญ่ จนสามารถแบ่งกลุ่มและการจำแนกกลุ่มความเจ็บป่วยจึงไม่เป็นที่น่าแปลกที่จะมีเครื่องมือวัดภาวะความเจ็บป่วย ทางจิต และอาการแสดงของความเจ็บป่วยมากกว่าเครื่องมือวัดสุขภาพ จนถึงสมัยของอับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเห็นว่า ควรจะได้ให้ความสนใจและศึกษาคนในภาวะสุขภาพที่บ้าง จึงได้หาหนทางที่จะศึกษาให้บรรลุถึงสภาวะสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งอย่างไรก็ตามการศึกษาคนที่มีภาวะสุขภาพสมบูรณ์นั้นยากกว่าการศึกษาภาวะความเจ็บป่วยที่มีอาการและอาการแสดงที่เห็นได้ชัดเจน เมื่อขาดความรู้ในนี้ เรื่องคนที่มีภาวะสุขภาพจิตสมบูรณ์ทำให้ขาดหลักการในการประเมินผู้ที่มีสุขภาพจิตดี ดังนั้นเครื่องมือวัดคนภาวะสุขภาพจิตจึงมีน้อย เช่น Index of Psychological Well Being

2. การศึกษาสภาวะสุขภาพจิตโดยการศึกษาการปรับตัวของบุคคลด้านสังคม เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ เครื่องมือวัดการปรับตัวไม่ได้ของบุคคลทางด้านสังคม (Indicators related to social disorganization) ในด้านต่างๆ ตั้งแต่การปรับตัวในสังคมด้านครอบครัว ตลอดจนถึงสังคมภายในที่ทำงาน การศึกษาสุขภาพจิต โดยเครื่องมือประเภทนี้ สืบเนื่องมาจาก แนวความคิดที่ว่าสุขภาพจิตคือความสามารถของบุคคลในการปรับตัวได้และมีความสุข ซึ่งเครื่องมือประเภทนี้ พบว่ามีไม่มากนัก เช่น The Structured and Scaled Interview to assess Maladjustment

3. การศึกษาสภาวะสุขภาพจิตโดยศึกษาอาการและอาการแสดงของความเจ็บป่วยทางจิต ซึ่งถ้ามีปรากฏในบุคคลใดมาก ก็แสดงว่าบุคคลนั้นมีสภาวะสุขภาพจิตที่ไม่ดี เครื่องมือ

ประเภทนี้พบมากที่สุด เช่น เครื่องมือวัดอาการวิตกกังวล วัดภาวะความซึมเศร้า วัดความเครียด วัดภาวะย่ำคิดย่ำทำ วัดภาวะหลงผิดและประสาทหลอน เป็นต้น

การศึกษาสภาวะสุขภาพจิตโดยใช้เครื่องมือวัดอาการและอาการแสดงของความเจ็บป่วยทางจิต จะแปลผลตรงข้ามกับเครื่องมือประเภทแรก คือ ถ้าได้คะแนนอาการเจ็บป่วยสูง ก็แสดงถึงสภาวะสุขภาพจิตที่ไม่ดี การศึกษาสภาวะสุขภาพจิตวิธีนี้ Mc Michael และ Hetzel (1975: 499-504) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "An Epidemiological Study of Mental Health of Australian University Student" ซึ่งทำการศึกษาค้นหาความสัมพันธ์ของอาการความเจ็บป่วยทางจิตที่นักศึกษาประเมินเอง กับภาวะเครียด 19 ประเภท ที่นักศึกษาได้รับขณะศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่าสภาวะสุขภาพจิตที่ไม่ดี ที่ชี้วัดโดยมีอาการแสดงออกซึ่งภาวะความเจ็บป่วยทางจิตมีความสัมพันธ์กับจำนวนความเครียดที่นักศึกษาได้รับ และในการศึกษาเรื่อง "Desirable Versus Undesirable Life Event : Their Relationship to Stress and Mental Distress" โดย Amiram Vinokur และ Melvin L. Selzer (1975: 329-337) ทำการศึกษาภาวะความเครียดที่มีผลต่อสุขภาพจิต โดยได้ทำการศึกษาถึงภาวะความเครียดที่เกิดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ 46 เหตุการณ์ในระยะเวลา 12 เดือน เครื่องมือในการศึกษาคือ Self Administer questionnaire ชนิด 4 point rating scale ในการประเมินระดับความเครียดที่เกิดขึ้น โดยให้ความหมายคะแนนดังนี้ 1 = มีความเครียดน้อย 2 = มีความเครียดปานกลาง 3 = มีความเครียดมาก และ 4 = มีความเครียดมากที่สุด ได้ศึกษาโดยใช้แบบสำรวจพฤติกรรมความเครียดและพฤติกรรมวิตกกังวล พฤติกรรมความเครียด และวิตกกังวลที่นำมาตั้งเป็นข้อคำถาม ได้แก่ อาการปวดศีรษะ อาการนอนไม่หลับ การสูบบุหรี่ การดื่มเหล้า ฯลฯ ผลของการศึกษาพบว่า ภาวะการณืชีวิตที่ไม่พึงปรารถนา (Undesirable life events) มีผลต่อความเครียด ความวิตกกังวล ความก้าวร้าว ความหวาดระแวง ความเศร้า การดื่มเหล้า อุบัติเหตุบนท้องถนน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาวะการณืชีวิตที่ไม่พึงปรารถนา มีผลทางลบต่อสุขภาพจิต คือ ทำให้บุคคลแสดงออก ซึ่งอาการความเจ็บป่วยทางจิตมากขึ้น และมีพฤติกรรม การทำลายตนเอง เช่น การดื่มเหล้า และอุบัติเหตุสูงขึ้น

สำหรับงานวิจัยทางด้านสุขภาพจิตในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นในปี 2518 โดยนายแพทย์ ยรรยง ศุภรัตน์ และคณะ (2522: 322 - 336) ได้นำแบบสอบถามสุขภาพที่สร้างโดย

J. Broadman และคณะ ซึ่งมีชื่อว่า The Cornell Medical Index Health Questionnaire (CMI) แปลเป็นภาษาไทยและทดลองใช้กับกลุ่มผู้ป่วยไทยก่อนและพบว่าใช้ได้ ดังนั้นในปี 2519 นายแพทย์รณรงค์ และคณะ จึงได้นำแบบสำรวจ CMI นี้ไปสำรวจสุขภาพจิตของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ แบบสำรวจ CMI นี้ เป็นแบบสำรวจสุขภาพทั่วไป ประกอบด้วยข้อคำถามที่มีคำตอบว่า ใช่หรือไม่ใช่ 195 ข้อ และข้อคำถาม 38 ข้อ ในแบบสอบถามจะสอบถามถึงสภาวะทางจิต คือจะถามภาวะความเศร้า ความวิตกกังวล ความรู้สึกไวต่อสิ่งเร้า ความรู้สึกโกรธ และความรู้สึกเครียด แบบสำรวจ CMI จึงเป็นแบบวัดสุขภาพจิตประเภทวัดอาการและอาการแสดงของความเจ็บป่วยทางจิต ซึ่งถ้ามีมากในบุคคลใด ก็แสดงว่าบุคคลนั้นมีสภาวะสุขภาพจิตที่ไม่ดี ภายหลังจากที่นายแพทย์รณรงค์ ได้นำผลการวิจัยเสนอที่ประชุมวิชาการกองสุขภาพจิตแล้วก็ได้มีการใช้แบบสำรวจ CMI นี้ไปสำรวจสุขภาพจิตในประชากรกลุ่มอื่นๆ อีกคือในปี 2520 นายแพทย์อนุชาติ ชานนัท ได้สำรวจสุขภาพจิตเด็กนักเรียนวัยรุ่นในจังหวัดชัยนาท ในปี 2522 แพทย์หญิงอัมพร โอตระกูล และคณะ สำรวจสุขภาพจิตของประชากรทั่วไปในเขตกรุงเทพมหานคร เมื่อปี 2521 - 2522 สมศรี เชื้อหิรัญ ได้ทำการสำรวจสุขภาพจิตนักศึกษาพยาบาล คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และในปี 2525 นายแพทย์กวี สุวรรณกิจ และอัจฉรา จันไกรผล ก็ได้้นำแบบสอบถามนี้ไปใช้สำรวจสุขภาพจิตนักศึกษาพยาบาลวิทยาลัยสงฆานครินทร์ เช่นกัน จากการใช้แบบสอบถามนี้พบว่าประกอบด้วยคำถามที่ค่อนข้างสมบูรณ์ครอบคลุมปัญหาทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ อันเป็นการถามประวัติ "คนทั้งคน" (ยรรยง ศุทธิรัตน์ และคณะ 2522: 325-326) แต่ก็พบว่าแบบสอบถามนี้ประกอบไปด้วยคำถามค่อนข้างมาก ถ้าจะใช้สำรวจสุขภาพจิตของประชาชนในชุมชนใหญ่ ๆ ต้องใช้เวลานาน

นอกจากการใช้แบบสอบถาม CMI ในการสำรวจสุขภาพจิตแล้วยังพบงานวิจัยในลักษณะเดียวกัน คือการใช้เครื่องมือวัดอาการแสดงของความเจ็บป่วยทางจิตในการศึกษาสภาวะสุขภาพจิต งานวิจัยเหล่านี้ได้แก่ การสำรวจสุขภาพจิตของประชาชนโดยใช้เครื่องมือ Analogies Scale Symptom Distress Check List (SCL - 90) ประกอบด้วยข้อคำถาม 90 ข้อ ชนิด 5 สเกล วัดความผิดปกติด้านจิตใจคือ วัดภาวะความเครียดที่แสดงออกทางร่างกาย (Somatization) อาการย้ำคิดย้ำทำ (Obsessive Compulsive) ความรู้สึกไวต่อผู้อื่น (Interpersonal Sensitivity) อาการเศร้า (Depression) วิตกกังวล (Anxiety) ความรู้สึกไม่เป็นมิตร (Hostility) ความคิดหวาดระแวง (Paranoid Ideation) ความ

หลงผิดและประสาทหลอน (Psychoticism) แบบสอบถามนี้สามารถนำมาใช้กับผู้ป่วยในรายที่สงสัยว่าจะมีปัญหาทางสุขภาพจิต และสามารถนำมาใช้กับคนปกติได้ ซึ่งแรกเริ่มทีเดียวแบบทดสอบนี้ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้กับผู้ป่วยนอก เพราะใช้เวลาน้อยเพียง 20 นาที ก็สามารถทราบกลุ่มอาการได้อย่างคร่าวๆ ต่อมาก็นิยมใช้กับผู้ป่วยในโรงพยาบาลและประชาชนทั่วไป

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาแล้ว ปรากฏว่าเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยคือ แบบสำรวจความเครียด (Health Opinion Survey หรือ HOS) ซึ่งเป็นแบบสำรวจที่ถามเกี่ยวกับอาการต่างๆ ทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นผลจากปฏิกิริยาเมื่อร่างกายได้รับความเครียด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแบบสำรวจความเครียด HOS ใช้ง่าย เหมาะสมสำหรับในชุมชนใหญ่ ๆ และแบบสำรวจนี้ได้สร้างขึ้นมาใช้สำรวจครั้งแรกที่ (Stirling Country) ในปี ค.ศ. 1950 - 1969 อันเป็นโครงการของจิตเวชทางสังคม (Social Psychiatry) ของมหาวิทยาลัยคอร์เนล สหรัฐอเมริกา (Macmillian 1957: 325-339) ซึ่งพันเอกหญิง บรรจง สืบสมาน ได้ดัดแปลงมาใช้ในประเทศไทยเป็นท่านแรก และแบบสำรวจนี้ได้มีผู้เคยนำมาใช้ในประเทศไทย เพื่อทำการสำรวจสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในกลุ่มต่างๆ ดังนี้

1. การสำรวจความเครียดของประชาชนทั่วไปในจังหวัดชลบุรี มีค่าเฉลี่ย 34.36 (สงศรี จัยสิน และคณะ 2528: 31)
2. การสำรวจความเครียดของตำรวจในกรุงเทพมหานคร มีค่าเฉลี่ย 34.62 (อัมพร โอตระกุล และคณะ 2526: 175-183)
3. การสำรวจความเครียดของทหารทุพพลภาพ พบว่ามีค่าเฉลี่ย 34.86 (วิศาล ศรีโพธิ์ทองนาค และสายันท์ สวัสดิ์ศรี 2523: 42)
4. การสำรวจความเครียดของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ มีค่าเฉลี่ย 33.24 (อินทิรา พัวสกุล และคณะ 2529: 12)

จะเห็นได้ว่า สภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งวัดโดยใช้แบบสำรวจความเครียด HOS จะพบค่าเฉลี่ยที่ใกล้เคียงกับเกือบทุกครั้ง ซึ่งน่าจะเป็นข้อบ่งชี้ว่า แบบสำรวจดังกล่าวมีความเชื่อถือได้ และนำไปใช้ได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะในชุมชนใหญ่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ความเครียดจึงเป็นตรรกะซึ่งบ่งถึงสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนได้อย่างหนึ่งว่าเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยหรืออยู่ในภาวะสุขภาพดี อย่างไรก็ตาม การประเมินสภาวะสุขภาพจิตจำเป็นต้องยึดหยุ่น โดยดูจากเหตุการณ์ สิ่งแวดล้อมรอบตัว เพราะไม่มีใครที่จะมีสภาวะสุขภาพจิตที่สมบูรณ์แบบ บางคนอาจมีอาการแสดงออกซึ่งอาการเจ็บป่วยทางจิต แต่บางคนอาจแสดงออกทางกาย ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตเล็กน้อยไม่รุนแรงไม่ได้หมายความว่าจะมีปัญหาสุขภาพจิตตลอดไป เพราะการเกิดปัญหาสุขภาพจิตเกิดขึ้นได้หลายสาเหตุตามสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังเช่นในสังคมแห่งการอุตสาหกรรมที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน และปัญหามลภาวะจากสภาพแวดล้อม ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าประชาชนในเขตอุตสาหกรรมย่อมได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม

องค์การอนามัยโลกรายงานว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว อันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การอุตสาหกรรม การขยายตัวของชุมชนเป็นลักษณะเขตเมือง ล้วนมีผลอย่างมากต่อโครงสร้างของชุมชน ต่อการทำหน้าที่ของครอบครัว และต่อความผาสุกทางจิตใจของคนเรา (WHO 1983 : 2) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ระบบประคับประคองเกื้อกูลกันทางจิตสังคม (Psychosocial support systems) ที่มีอยู่เดิม เช่น ความช่วยเหลือเกื้อกูลในครอบครัว และระหว่างเพื่อนบ้าน ถูกเขย่ากร่อนลงไป ซึ่งทำให้บุคคล องค์กร ครอบครัว และชุมชน มีความสามารถน้อยลง ในการรับมือกับภาวะทุกข์ยาก ความเจ็บป่วย และความพิการ และถาระบบทางสังคมเกิดความปั่นป่วนร่วมด้วย ก็จะทำมาซึ่งปัญหาต่างๆ ได้ง่ายขึ้น เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาอุบัติเหตุจากการปฏิบัติงาน ปัญหาการติดสารเสพติด

ปัญหาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม นับได้ว่าเป็นปัญหาสังคมประการหนึ่งซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของประชาชนในเขตนั้น ๆ สืบเนื่องมาจากสังคมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการนำเอาสถานการณ์และเทคโนโลยีใหม่ๆ มาสู่สังคมมนุษย์ ปัญหาที่กำลังทวีบทบาทขึ้นเป็นปัญหาระดับชาติ ทั้งนี้เพราะประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ได้มุ่งส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งเชื่อกันว่า อุตสาหกรรมจะเป็นหนทางสำคัญที่จะยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศให้สูงขึ้น ตลอดจนในอดีตที่ผ่านมามิได้มีการคำนึงถึงปัญหาสภาพแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรม (กาญจวรรณ สารโชค 2526 : 9) มีสิ่งปฏิญญาจากการอุตสาหกรรม

ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษ ก่อให้เกิดผลร้ายไม่ใช่เฉพาะสุขภาพทางกายเท่านั้น ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตอีกด้วย เช่น ก่อให้เกิดภาวะซึมเศร้า (Depression) อาการคล้ายโรคจิตหรือวิกลจริต (Psychotic - like episodes) อาการอ่อนเพลีย ไม่มีแรง (Spiro 1980: 2865) สภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนไปเพราะการเปลี่ยนแปลงของลักษณะครอบครัวจากครอบครัวขยายไปสู่ครอบครัวเดี่ยว ซึ่งทำให้ลักษณะของสังคมไทยเปลี่ยนไปคล้ายสังคมในประเทศที่พัฒนาแล้วมากขึ้น การพัฒนาของเมือง และชนบทในด้านวัตถุอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตมากขึ้น พร้อม ๆ กับปัญหาสาธารณสุขอื่น ๆ เช่น ปัญหาการเพิ่มขึ้นของอุบัติเหตุอันเนื่องจากรถยนต์ หรือจากการทำงาน ซึ่งอาจนำไปสู่ความพิการทางกายและทางสมอง การแข่งขันในอาชีพการงาน การสูญสลายไปของขนบธรรมเนียมหรือค่านิยมเก่า ๆ บางอย่าง ทำให้เกิดความตึงเครียด ภาวะซึมเศร้า การคิดสุราหรือสารเสพติดอื่น ๆ

ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่ง ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้ว่าในระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมา การก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งในปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมที่จดทะเบียนกับกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมมากกว่า 14,000 โรง (กาญจวรรณ สารโชค 2526: 38) และอุตสาหกรรมในประเทศไทยนั้นมีวิธีการจัดแบ่งประเภท โรงงานอยู่ด้วยกันหลายวิธี เช่น แบ่งตามหลักการจัดมาตรฐานประเภทอุตสาหกรรมของกรมแรงงาน แบ่งแบบวิภูจักรธุรกิจ แบ่งตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน แบ่งตามขนาด เป็นต้น (กฤษฎาภรณ์ รื่นนารินารถ 2528: 11)

เทพพนม เมืองแมน (2528: 28 - 31) ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการเรียกชื่ออุตสาหกรรมเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักและรับรองกันทั่วไปว่าอาจเรียกได้หลายลักษณะ ดังเช่น การเรียกชื่อตามลักษณะ วัสดุที่นำมาใช้ในการผลิต เรียกชื่อตามกรรมวิธีหรือขบวนการผลิต เรียกชื่อตามลักษณะของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป และเรียกชื่อตามขนาดของกิจการอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะขอล่าวถึงการจัดแบ่งโรงงานตามลักษณะ วัสดุที่นำมาใช้ในการผลิต และตามขนาดของกิจการอุตสาหกรรม ดังนี้

การเรียกชื่อตามลักษณะ "วัสดุที่นำมาใช้ในการผลิต" แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. อุตสาหกรรมขั้นแรก (Primary Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติหรือผลิตผลทางเกษตร การประมง การเลี้ยงสัตว์ ที่ได้มาโดยตรง มาทำเป็นผลิตภัณฑ์ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป เช่น การทำน้ำตาลจากอ้อย การบดแร่ การขุดน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ การแปรรูปไม้ เป็นต้น

2. อุตสาหกรรมขั้นที่สอง (Secondary Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่นำเอาผลิตผลจากอุตสาหกรรมขั้นแรกมาเป็นวัตถุดิบ สำหรับทำการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปอื่นๆ ต่อไป เช่น เอาแร่ที่ขุดมาได้มาถลุงเป็นโลหะ การเอาฝ้ายมาปั่นเป็นด้าย การพอกหนัง การทำอาหารกระป๋อง การทำน้ำตาลทรายพอกขาว การแยกน้ำมันพืชให้บริสุทธิ์ เป็นต้น

3. อุตสาหกรรมขั้นที่สาม (Tertiary Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่นำเอาผลิตผลจากอุตสาหกรรมขั้นที่สองมาเป็นวัตถุดิบ สำหรับทำการแปรเปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปอื่น ๆ เช่น การทำเหล็กเส้นและเหล็กแผ่น การต่อเรือ การสร้างรถยนต์ เครื่องบิน เป็นต้น

สำหรับการเรียกชื่อตาม "ขนาด" ของกิจการอุตสาหกรรม มีดังนี้

1. อุตสาหกรรมในครอบครัว (Home or Cottage Industry) หมายถึง การผลิตสิ่งของสำหรับใช้เองในบ้านหรือทำจำหน่ายเป็นรายได้พิเศษ โดยใช้แรงงานของตนเองหรือของสมาชิกในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ เช่น การทอผ้า การจักสาน การตีดาบ การเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ หากทำโดยใช้ฝีมือและความประณีตเพื่อให้มีคุณค่าทางศิลปะด้วย ก็เรียกว่า อุตสาหกรรมหัตถกรรม

2. อุตสาหกรรมขนาดย่อม (Small - scale Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมโรงงานหรืออุตสาหกรรมบริษัท ใช้คนงานมีเงินลงทุนไม่มากนัก สำหรับประเทศไทยเราแต่เดิมใช้จำนวนคนงานในโรงงานตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและเอเซียและแปซิฟิก (ESCAP) เมื่อ พ.ศ. 2494 กำหนดไว้เป็นเกณฑ์คือ หากเป็นโรงงานที่ไม่ใช่เครื่องจักรจะต้องมีคนงานไม่เกิน 50 คน ถ้าเป็นโรงงานที่ใช้เครื่องจักรจะต้องมีคนงานไม่

เกิน 20 คน ต่อมาได้มีการจัดตั้งสำนักงานเงินกู้ เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดย่อมขึ้นในกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เมื่อ พ.ศ. 2507 จึงกำหนดความหมายของอุตสาหกรรมขนาดย่อมว่า หมายถึง กิจการอุตสาหกรรมประเภทโรงงาน ประเภทบริษัท ประเภทหัตถกรรม หรือประเภทอุตสาหกรรมในครอบครัวที่มีเงินทุนจดทะเบียน หรือได้ลงทุนไปในสินทรัพย์ประจำของกิจการนั้นๆ ไม่เกินสองล้านบาท ในขณะนี้ได้มีการประมาณการว่าประเทศไทยมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมประเภทต่างๆ อยู่ประมาณ 95% ของจำนวนโรงงานทั้งหมด โรงงานเหล่านี้มักประสบปัญหาหลายอย่างเช่น เรื่องเงินทุน เรื่องประสิทธิภาพของการผลิตเพราะเครื่องจักรกลล้าสมัย เรื่องการจัดการและเรื่องการตลาด

3. อุตสาหกรรมขนาดกลาง (Medium - scale Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่มีการลงทุนสูง ใช้แรงงานมาก และมีเครื่องจักรกลที่ทันสมัยมากกว่าอุตสาหกรรมขนาดย่อม ในประเทศไทยเรามากไม่ค่อยคุ้นกับอุตสาหกรรมประเภทนี้สัก โดยมากมักไปเรียกโรงงานอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่กว่าโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมว่า อุตสาหกรรมขนาดใหญ่

4. อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (Large - scale Industry) หมายถึง อุตสาหกรรมที่มีการลงทุนเป็นจำนวนร้อย ๆ หรือพันล้านบาทขึ้นไป มีเครื่องจักรอุปกรณ์ที่ทันสมัย ใช้คนงานเป็นจำนวนพันคนขึ้นไป ใช้เทคโนโลยีระดับสูง มีอัตราการผลิตสูงมาก และมีระบบการบริหารงานภายในโรงงานที่ทันสมัยมาก สำหรับประเทศไทยนั้นอุตสาหกรรมที่พอจะจัดอยู่ในกลุ่มของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้นั้นมีน้อยมาก เช่น โรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานกลั่นน้ำมันที่อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โรงงานปิโตรเคมีคัล โรงงานยาสูบ โรงงานผลิตพลังงานไฟฟ้า โรงงานเบียร์ เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อุตสาหกรรมในประเทศไทยมีการเจริญเติบโตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แต่กระนั้นก็ตามถ้าหากไม่มีมาตรการด้านสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยอย่างเพียงพอ ย่อมเกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมเป็นเงาตามหลังความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่ว่าจะเป็นการประกอบอุตสาหกรรมประเภทใดก็ตาม ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งสิ้น ถ้าได้ดำเนินการไปโดยขาดความระมัดระวังและการป้องกันที่ดี สำหรับประเทศไทยนั้นพบว่า 70% ของผู้ประสบอันตรายมาจากโรงงานขนาดย่อมและขนาดกลาง อีก 30% ของผู้ประสบอันตรายมาจากโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เนื่องจากอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มีจุดเด่นสำคัญหลายประการดังนี้ (วีรพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ 2526 : 2)

1. มีระบบการผลิต เครื่องจักรกลและการวางผังโรงงานที่ถูกต้องตามหลักวิชาและทันสมัยกว่า
2. มีบุคลากรด้านการจัดระบบความปลอดภัยโดยเฉพาะ
3. มีการอบรมคนงาน และวินัยปฏิบัติที่รัดกุมกว่า
4. มีอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคลที่มีคุณภาพ และแจกจ่ายได้ทั่วถึงกว่า

อุตสาหกรรมในประเทศไทยนั้น ในปัจจุบันพบว่ายังเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมและขนาดกลางเป็นส่วนมาก ถ้าเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มักจะเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตทางการเกษตร เช่น โรงงานผลไม้กระป๋อง โรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลังและโรงงานน้ำตาล เป็นต้น ปัญหาที่ทำให้การควบคุมมลภาวะสภาพแวดล้อมทำได้ค่อนข้างลำบากเป็นเพราะ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และปัญหาด้านเทคนิค โรงงานขนาดเล็กมักจะตั้งอยู่ในเมือง ซึ่งมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โรงงานเหล่านี้ไม่มีการวางแผนระยะยาวว่าจะขยายให้ใหญ่โตมากน้อยแค่ไหน และมีแนวโน้มที่จะสร้างกำไรให้ได้มากที่สุดโดยลดค่าใช้จ่ายลงให้น้อยที่สุด ซึ่งรวมถึงค่าใช้จ่ายในการควบคุมมลพิษด้วย โรงงานขนาดย่อมและขนาดกลางเหล่านี้มีเงินทุนจำกัด และโดยปกติจะไม่สามารถชักจูงคนมีฝีมือสูงๆ มาทำงานด้วยได้ จึงขาดความรู้ทางเทคนิคที่เหมาะสมและถูกต้อง ปัญหาเหล่านี้ประกอบกับปัญหาเรื่องสถานที่และพื้นที่ซึ่งไม่มีการกำหนดเขตอุตสาหกรรมให้แน่ชัดในจังหวัดส่วนมาก ทำให้ไม่สามารถเลือกวิธีการควบคุมมลพิษที่มีราคาถูกและเหมาะสม

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย และความเป็นอยู่อย่างปรกติสุขของประชาชนได้เพิ่มและทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองอุตสาหกรรม ซึ่งมีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น และเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมากมายของชุมชน ต้องพบและเผชิญกับปัญหาสภาพแวดล้อมที่บั่นทอนสุขภาพบางประการ นับตั้งแต่ที่อยู่อาศัยที่แออัด ต้องพบเห็นและสูดเอากลิ่นเหม็นที่เกิดจากกองขยะ น้ำเน่า หรือสิ่งปฏิกูลอื่น ๆ และจะต้องวิตกกังวล เกิดความรำคาญจากฝุ่นเขม่า ควีน สารพิษ ที่ส่งกลิ่นเหม็นและเสียงดังรบกวนจากสถานประกอบกิจการ หรือโรงงานที่เปิดดำเนินการใกล้เคียง รวมตลอดถึงความหวาดวิตกกังวลว่าสิ่งของเหลือใช้ที่ชำรุดแล้วซึ่งวางเกะกะ กีดขวางทางสัญจรไปมาหรือสะสมไว้ในเคหะสถานบ้านเรือนของผู้อยู่อาศัยใกล้เคียง จะเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นได้ง่าย และจะลุกลามทำลายทรัพย์สินอันมีค่าหรือแก่ชีวิตของ

บุคคลในครอบครัว หากหลบหนีไม่ทัน สภาพการของปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จะมากน้อยหรือรุนแรงเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับคนที่อยู่ในเขตชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ เพราะปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นผลมาจากการกระทำของคนที่อยู่ในสังคม ทั้งที่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และความตั้งใจที่จะกระทำ เพราะหวังกอบ โภยเอาแต่ผลประโยชน์ส่วนตน โดยมีได้คำนึงถึงอันตรายและความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น (เทพพนม เมืองแมน 2528: 128)

สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม และเป็นปัญหาก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญอาจจำแนกได้ดังนี้

ก. เหตุรำคาญที่เกี่ยวกับน้ำ คือ น้ำเน่า น้ำขังในบริเวณที่ลุ่ม หรือไม่มีทางไหลระบายออกจากชุมชน น้ำเสียจากอาคารที่ประชาชนใช้สอย และจากโรงงานสถานประกอบการ

ข. เหตุรำคาญที่เกี่ยวกับดิน คือ สภาวะของดินไม่ปรกติ ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพไม่เป็นประโยชน์อีกต่อไป

ค. เหตุรำคาญที่เกี่ยวกับอากาศ คือ อากาศรอน อากาศไม่บริสุทธิ์ หรือเป็นพิษ มีฝุ่นละออง เขม่าควัน หรือกลิ่นเหม็นรำคาญ

ง. เหตุรำคาญที่เกี่ยวกับเสียงจากเครื่องยนต์ เครื่องจักรของโรงงานสถานประกอบการ หรือของยานพาหนะ ที่สัญจรไปมารบกวนการหลับนอน และสมาธิในการทำงาน

จ. เหตุรำคาญที่เกิดจากกลิ่นเหม็นของขยะ สิ่งปฏิกูล และการสะสมวัสดุสิ่งของต่าง ๆ บางประเภท ตลอดจนการวางสิ่งของเกะเกะ กีดขวางทางสัญจร หรือสิ่งปลูกสร้างที่ปลูกใกล้ชิดกันเกินสมควร ความสกปรกของพื้นที่หรืออาคารต่าง ๆ ที่เสื่อมโทรมหรือผิดรูปลักษณะอันควร ขาดการทำความสะอาด

จากสภาพของปัญหาดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ซึ่งมีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น มักจะพบและเผชิญกับปัญหา ไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่งหรือหลายลักษณะพร้อม ๆ กัน (เทพพนม เมืองแมน 2528: 129) คือ

1. สภาพปัญหาที่ก่อให้เกิดความรู้สึกรำคาญ ท้อถอย เบื่อหน่าย หรือเดือดร้อน ที่อาจได้รับจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง

2. สภาพปัญหาที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเกรงกลัวอันตรายต่อสุขภาพที่ตนและสมาชิกในครอบครัวของตนจะได้รับจากสิ่งที่ตนประสบอยู่

3. สภาพปัญหาที่ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองขาดความสะดวกสบาย หรือขาดความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจในการที่จะต้องทนอยู่กับสภาพต่าง ๆ ในชุมชนที่อาศัยอยู่

สภาพปัญหาที่เกิดจากภาวะมลพิษนี้ เป็นปัญหาที่สำคัญแก่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ โรงงานเหล่านั้น จึงขอนำมากล่าวโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

1. ปัญหามลพิษทางน้ำ หมายถึง การที่น้ำเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติผิดแปลกไปจากธรรมชาติ จนกระทั่งเราไม่สามารถใช้น้ำตามที่ต้องการได้ หรือสิ่งที่มีชีวิตไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ทำให้แหล่งน้ำสูญเสียสมดุลทางธรรมชาติไป ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการใช้น้ำเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ตั้งแต่ภายในบ้านเรือนไปจนถึงการอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ก็เพื่อการชะล้างและถ่ายเทของเสียหรือสิ่งปฏิกูลที่เกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของน้ำเนื่องมาจากสิ่งปฏิกูลนี้มี 3 พวกคือ การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ เช่นการมีแบคทีเรียเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางเคมี เช่น สารเคมีพวกอินทรีย์หรืออนินทรีย์ถูกปล่อยปะปนลงไปในน้ำ ทำให้ออกซิเจนในน้ำลดลงเกิดสารพิษบางอย่างขึ้น และการเปลี่ยนแปลงทางฟิสิกส์ เช่นน้ำขุ่นมากขึ้น อุณหภูมิสูงขึ้น น้ำมีกลิ่นและสี อาจมีฟองด้วย สิ่งปฏิกูลที่ถูกขับเข้ามาในแหล่งน้ำนั้นขึ้นอยู่กับการใช้งานน้ำเพื่อจุดประสงค์ต่างๆ ของมนุษย์ อาจเป็นสิ่งปฏิกูลจากบ้านเรือน เช่นของเสียที่มนุษย์ขับถ่าย เศษอาหารจากครัวเรือน ผงซักฟอก ยาฆ่าแมลง หรือในกรณีหลังเป็นสิ่งปฏิกูลจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่นพวกสารเคมีที่เกิดขึ้นในระหว่างการผลิตที่โรงงานไม่ต้องการ แล้วทิ้งไปในน้ำ เศษผัก ผลไม้ น้ำตาลจากโรงงานผลไม้กระป๋อง สารพิษจากโรงงานทำเยื่อกระดาษ โรงกลั่นน้ำมัน ของเสียจากโรงงานทำโลหะ โรงงานทำสารเคมี ซึ่งจะทิ้งของเสียพวกกรด และพวกที่ทำให้เกิดความร้อนจากโรงงานไฟฟ้า โรงงานเหล็กกล้า กระบกระเทือนต่อสิ่งที่มีชีวิตในน้ำ ทำให้เกิดการฆ่าตายสัตว์น้ำ และน้ำเสียในที่สุดเป็นอันตรายต่อพืช สัตว์น้ำ หรือคนเมื่อนำน้ำในการดำรงชีวิตต่อไป

2. ปัญหามลพิษทางดิน หมายถึง สภาวะของดินไม่ปกติก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ ซึ่งจะนำไปสู่ความไม่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ในทางเกษตรกรรมอีกต่อไป ส่วนใหญ่เกิดจากการนำเอาสารเคมีบางชนิดมาใช้ในการอุตสาหกรรม ซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยากับผิวดิน ทำให้ดินเหนียว ดินเค็ม ดินสกปรก แร่ธาตุบางอย่างที่ใส่ลงไปในดินมีคุณสมบัติคงทนไม่สลายตัวง่าย เมื่อสะสม

นาน ๆ ก่อให้เกิดอันตราย ซึ่งปัญหาเหล่านี้ย่อมเป็นผลกระทบกระเทือนต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช ทั้งยังเป็นปัญหาลูกโซ่ กล่าวคือ เมื่อดินเป็นพิษแล้ว ก็กระทบกระเทือนถึงน้ำเสีย และอากาศเสีย ทั้งนี้เพราะน้ำเป็นสื่อในการพัฒนา เมื่อน้ำเสียก็เป็นผลให้อากาศเสียตามด้วย (ม.จ.พิริยดิศ ดิศกุล 2519: 28-29)

เทพพนม เมืองแมน (2528: 149) กล่าวว่า การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงใน ปริมาณสูง ก่อให้เกิดปัญหามลพิษของดิน และมีการสำรวจพบสารประกอบเคมี คลอรีน-ไฮโดร คาร์บอน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในดินหลายแห่งของประเทศ และพบว่า ดินเสียมีสาเหตุมาจาก โรงงานหลายประเภท เช่น โรงงานมันสำปะหลัง ก็ทำให้ดินเสียปลูกพืช ต่าง ๆ ได้ลำบากมาก

3. ปัญหามลพิษทางอากาศ ผลของอากาศเสียหรืออากาศเป็นพิษนั้นนับว่าเป็นอันตราย ต่อสิ่งที่มีชีวิตอย่างยิ่ง เพราะอากาศเป็นพิษ เป็นอันตรายต่อสุขภาพของคน สัตว์ และพืช สาเหตุ นั้นมีหลายประการ ได้แก่ เกิดจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงและการผสมสารเคมีของโรงงาน อุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า เป็นต้น ฝุ่นละอองจากโรงโม่หิน โรงปั่นกระดุก โรงงานปูนซีเมนต์ หรือแม้แต่จากยานพาหนะที่ใช้เครื่องยนต์ เช่น รถยนต์ สามล้อเครื่อง เป็นต้น ซึ่งสารที่เป็นต้นเหตุของอากาศเป็นพิษ ได้แก่ สารที่เป็นก๊าซ เช่น คาร์บอนมอนอกไซด์ สารประกอบที่มีกำมะถัน สารที่เป็นของแข็งลอยอยู่ในมวลของอากาศ ได้แก่ ตะกั่วปรอท ใยแก้ว อะลูมิเนียม สารที่เป็นไออน้ำซึ่งรวมกับสารประกอบอื่นแล้วกลายเป็น กรด และสารกัมมันตภาพรังสี (กาญจวรรณ สารโชค 2526: 15-17)

จากการศึกษาในเรื่องอากาศเป็นพิษ โดยเฉพาะไอเสียของรถยนต์ในบริเวณที่มีการ จราจรหนาแน่น ซึ่งมีสารคาร์บอนมอนอกไซด์นั้น ประชาชนจะหายใจเข้าไปจะเกิดปฏิกิริยากับ เฮโมโกลบินในเม็ดเลือด ทำให้การสูดฉีดโลหิตเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นอันตรายแก่ร่างกายมนุษย์ และผู้ที่ป่วยเป็นโรคหัวใจมาก หากได้อาศัยในบริเวณที่มีการจราจรหนาแน่นที่อาจมีก๊าซนี้ถึง 30 ส่วนในล้านส่วน ประมาณ 6 ถึง 8 ชั่วโมง จะเป็นอันตรายแก่สุขภาพในค่านอนเพลีย สมอง มึนงง วิงเวียน หรืออาเจียนได้ และยังทำให้การมองเห็นไม่ชัดเจน

ก๊าซไฮโดรคาร์บอน เขม่า และควันดำ ก็เป็นอันตรายต่อระบบการหายใจของคนเรา ทำให้หลอดลมและปอดเกิดการอักเสบ อ่อนเพลีย เหนื่อยง่าย เป็นอันตรายต่อเนื้อเยื่อและสมอง

นอกจากควันและก๊าซพิษจากรถยนต์แล้ว ควันและก๊าซพิษจากแหล่งอื่นๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม หรือโรงไฟฟ้า หรือแม้แต่กองขยะที่ไม่ได้มีการกำจัดอย่างถูกวิธีย่อมเป็นอันตรายต่อคน สัตว์ พืช และทำลายสภาพของวัสดุก่อสร้าง เสื้อผ้า ตลอดจนดิน

ในแหล่งชุมชนที่แออัดหรือแหล่งเสื่อมโทรมที่มีน้ำขังอยู่ใต้ถนน ตลอดจนทั้งปี ย่อมจะมี ก๊าซที่เป็นพิษเช่น ไฮโดรคาร์บอน มีกลิ่นเน่าเหม็นลอยอยู่ในอากาศตลอดเวลาซึ่งจะเป็นอันตราย ต่อสุขภาพและร่างกายของคนเรา โดยเฉพาะเด็กจะทำให้ไม่เจริญเติบโตและสมองไม่ดี มีการ ระบายเคื่องที่ตา จมูก คอ และเยื่อหู ทำให้เป็นโรคกระดูกอ่อน พันผุ โลหิตจางอีกด้วย

4. ปัญหามลพิษทางเสียง เป็นมลภาวะที่เกิดขึ้นในเมืองและในเขตอุตสาหกรรมเป็น ส่วนใหญ่ เสียงดังรบกวนโดยทั่วไปดูไม่น่าจะมีอันตรายต่อร่างกายหรือชีวิตประจำวัน เพียงแต่ สร้างความรำคาญเท่านั้น แต่จากการศึกษาพบว่า เสียงเป็นอันตรายต่อระบบต่างๆ ของร่างกาย โดยเฉพาะเสียงที่มีระดับความดังสูงมาก หรือได้รับฟังเสียงดังเป็นเวลานาน กิจกรรมต่าง ๆ ในเขตเมืองและ เขตอุตสาหกรรมล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดเสียง เช่น เสียงเครื่องจักรในโรงงาน เสียงจากการจราจร คมนาคม เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ เสียงจากการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ดิสโกเธค โทรทัศน์ เป็นต้น เสียงที่นับว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพของบุคคลและสังคมนั้น องค์การอนามัยโลกได้กำหนดไว้ว่า เป็นเสียงที่ดังเกิน 85 เดซิเบล ที่ทุกความถี่ เมื่อสัมผัสนาน 1 ชั่วโมง แต่ในการปฏิบัติถือว่าเสียง 90 เดซิเบลขึ้นไป ต้องเริ่มป้องกันอย่างเด็ดขาด เพราะ คนที่รับเสียงดังมากเกินไปอาจจะทำให้ประสาทหูเสียระดับการได้ยินไปชั่วคราว และจากผลของ การสำรวจปรากฏว่า คนที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีเสียงดังมากๆ และได้รับเสียงสะสม ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ๆ จะทำให้เกิดอาการบวมอย่างถาวรของระบบการได้ยินได้ นอก จากเป็นอันตรายต่อประสาทหูแล้ว ยังเป็นอันตรายต่อสรีรวิทยา ซึ่ง ดร. ลีค แห่งศูนย์กลางแพทย์ ศึกษา มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ได้เปิดเผยว่า เสียงรบกวนจะทำให้เกิดการ หดตัวของหลอดเลือดเล็ก ๆ และจะเพิ่มแรงดันออสโมติกโลหิตในเส้นเลือด ทำให้หัวใจเต้นแรง ผิวน้ำขี้ด กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตึงเครียด อาจมีผลทำให้เกิด โรคต่อมไทรอยด์ เป็นพิษ หรือโรคแผลในกระเพาะได้

นอกจากนี้ ถ้าเสียงรบกวนที่เกิดขึ้นมีระดับความดังไม่สูงมากนัก ก็เพียงแต่ทำให้คน เรารำคาญ เกิดความไม่สบายใจ หงุดหงิด แต่หากเป็นเช่นนั้นนานวันดังเช่นคนที่อาศัยอยู่ใกล้

กับโรงงานอุตสาหกรรม ก็จะกลายเป็นความเคียดชัง การได้ยินของประสาทหูเสื่อมเกิดการหูอื้อ ต่อการรับฟังเสียงที่ค่อยกว่า หรือแม้แต่ไปอยู่ในที่ไม่มีเสียงรบกวนก็รู้สึกว่ายังมีเสียงรบกวนดังอยู่ ถ้าอยู่ในภavnั้ นาน ๆ ก็จะเกิดอาการประสาทหลอน (Neurasthenia) ต่อมาก็จะทำให้ประสาทตั้งเครียดจนอาจเกิดโรคจิต จนอาจเกิดโรคจิต โรคประสาทได้ ส่งผลให้เกิดอาการป่วยทางร่างกายตามมา

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย ตลอดจนยวดยานพาหนะตามท้องถนนหนาแน่นขึ้นทุกวัน ตามความเจริญของประเทศ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ก่อให้เกิดเสียงรบกวนอันเป็นอันตรายต่อสุขภาพจิตของบุคคลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเสียงตามโรงงาน เช่น เสียงจากเครื่องทอผ้า 92 - 102 เดซิเบล เครื่องรูด้าย 82 - 95 เดซิเบล เครื่องกำเนิดไฟฟ้า 95 - 102 เดซิเบล โรงงานตีเหล็ก 98 - 110 เดซิเบล เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ความดังของเสียงนับว่าเป็นอันตรายต่อผู้ที่อยู่ในหรือใกล้กับบริเวณนั้น โดยเฉพาะในเขตอุตสาหกรรม (กาญจวรรณ สารโชค 2526 : 19-23)

5. ปัญหามลพิษทางสารเคมี สารพิษที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรมนี้เป็นผลร้ายต่อมนุษย์อย่างยิ่ง ถ้ามนุษย์ได้รับแล้วจะทำให้เกิดโรคชนิดต่าง ๆ ตามประเภทของสารพิษดังนี้

ก. โรคที่เกิดจากสารหนู มีอาการตัวเหลือง เกิดจุดสีตามผิวหนัง ซึ่งพบกับคนที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมพอกหนัง โรงงานผลิตยาฆ่าแมลง เป็นต้น

ข. โรคที่เกิดจากตะกั่ว พวกนี้จะมีอาการอ่อนเพลีย หน้าซีด โลหิตจาง เดินลากเท้า ปวดท้อง พบในเขตโรงงานอุตสาหกรรมการหลอมตะกั่ว หลอมตัวพิมพ์ ทำแบตเตอรี่น้ำ บัดกรี ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้ใกล้ชิด

ค. โรคที่เกิดจากแมงกานีส มีอาการอ่อนเพลีย พุคซาลง ซึม มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ มักพบในคนที่ทำงานในโรงงานถลุงเหล็ก โรงงานเชื่อมโลหะ ตัดโลหะ ด้วยแก๊สหรือไฟฟ้า โรงงานทำเหมืองแร่

ง. โรคที่เกิดจากฟอสฟอรัส มีอาการอ่อนเพลีย ซีด เหลือง เหงื่อตก และอาจหมดสติ พบในเขตโรงงานอุตสาหกรรมฟอสฟอรัส โรงงานทำดอกไม้ไฟ โรงงานผลิตยาปราบศัตรูพืช

จ. โรคที่เกิดจากสังกะสี มีอาการไอ มีน้ขี้ม เหนื่อยหอบ ซีดและตัวเหลือง มีอาการทางประสาท พบในเขตโรงงานอุตสาหกรรมกลั่นน้ำมันประเภทต่าง ๆ อุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัล เป็นต้น

ฉ. โรคเกิดจากอนุพันธ์ไนโตรเจนและอนุพันธ์อมีโน ซึ่งเป็นพิษของเบนซีนและสารคล้ายคลึง มีอาการไอและจาม หอบจากการระคายเคืองต่อทางเดินหายใจในระยะแรก ซีดเหลือง ถ้าได้รับสารนี้เป็นเวลานานจะเกิดอาการเป็นพิษต่อเม็ดเลือดและตับ มักพบในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์เบ็ดไนโตรเจน ผลิตภัณฑ์และสีสังเคราะห์

ช. โรคเกิดจากปรอทหรือสารประกอบเป็นพิษของปรอท จะมีอาการอ่อนเพลีย นอนไม่หลับ ตกใจง่าย เหงื่อออกแสบ มักพบในโรงงานฉาบปรอทกระจกเงา เป็นต้น

ซ. โรคเกิดจากโครเมียมหรือสารประกอบเป็นพิษของโครเมียม จะมีอาการไอและหอบเหนื่อย โดยเฉพาะผิวหนังบริเวณเย็บขุมมูก บริเวณคอจะเน่าเปื่อย พบในโรงงานอุตสาหกรรมชุบโลหะ อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์โครเมียม

ด. โรคเกิดจากคาร์บอนไดซัลไฟด์ มีอาการซีด เพลีย คลื่นไส้ อาเจียน ปวดเมื่อยตามแขนขา พบในโรงงานอุตสาหกรรมยางน้ำมันและกำมะถัน

ณ. โรคแอนแทรกซ์ จะมีแผลที่ผิวหนัง ไข้ ปวดเมื่อย หนาวสั่น พบในโรงงานอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากสัตว์ เช่น หนังสัตว์ ขนสัตว์ เป็นต้น

ญ. โรคแอสเบสโตซิส มีอาการไอ หอบเหนื่อย ซีดและผอมเหลือง พบในโรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวกับแอสเบสตอส ไคท์แก โรงงานทำวัสดุทนความร้อน โรงงานทำฉนวนป้องกันความร้อน

ฎ. โรคนิวมโคมิโอซิส มีอาการไอ หอบเหนื่อย ซีดผอม มักพบในโรงงานอุตสาหกรรมยอหิน ปูนซีเมนต์ หอผ้าปั่นด้าย เหมืองถ่านหิน เป็นต้น

ฏ. โรคบิลซิโนซิส มีอาการไอ หอบเหนื่อยและมีไข้ พบในโรงงานหอผ้าปั่นด้าย เป็นต้น

ท. โรคเกิดจากแมเรียม มีอาการเหนื่อย หอบ น้ำตาไหล พบในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ และโรงงานทำหลอดไฟฟลูออเรสเซนต์ เป็นต้น

ข. โรคเกิดจากกัมมันตภาพรังสี ชีต เพลี้ย น้ำหนักตัวลด พบในโรงงานอุตสาหกรรมใช้พลังปรมาณูทางอุตสาหกรรม เช่น การถนอมอาหาร การตรวจคุณภาพของแผ่นโลหะ การใช้รังสีเอกซ์ทางอุตสาหกรรม

ฅ. โรคเกิดจากอัลกอฮอล์กลั่นจากไม้ มีอาการมีนเมา มักพบในโรงงานอุตสาหกรรมทำสี เครื่องทอม และผลิตภัณฑ์ที่ใช้กับรถยนต์

ด. โรคเกิดจากคาร์บอนเตตราคลอไรด์ อ่อนเพลีย ชีต เหลือง มีนง ง่วง พบในโรงงานอุตสาหกรรมน้ำยาซักแห้ง น้ำยาขับเพลิง

ต. โรคผิวหนังซึ่งเกิดจากกิจการที่ทำให้เกิดฝุ่นละอองที่ระคายเคืองต่อผิวหนัง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมเคมี โรงงานซักสิ่งหล่อโลหะ โรงงานทำกระจก แก้ว เป็นต้น จะมีอาการผื่นคัน เป็นตุ่ม เป็นแผล หนังดำ สิวเปลี่ยน

ถ. โรคหรือการเจ็บป่วยอันเป็นผลจากความร้อน ความเย็น เสียง ความสั่นสะเทือน และความเปลี่ยนแปลงความกดดันของอากาศ เนื่องมาจากการทำงาน จะมีอาการตามแต่ละประเภทของกิจการคือ ความร้อนจะมีอาการอ่อนเพลีย เหงื่อออกมาก กล้ามเนื้อกระตุก พบในโรงงานอุตสาหกรรมหลอมโลหะ ถลุงแร่ เป็นต้น (กรมแรงงาน 2515: 1-24)

6. ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ของเสีย ของเหลือใช้จากแหล่งต่าง ๆ ในเขตอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเขตเมืองมีปริมาณขยะจำนวนมาก เกิดปัญหาในการทำลายและกอบกู้ปัญหามลภาวะอื่น ๆ เช่น การเผาขยะทำให้เกิดควัน เขม่า กลิ่น ขยะที่เทลงไปในคู คลอง ทำให้เกิดการเน่าเหม็น เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค และทำลายความงามตามธรรมชาติ ขยะที่นำไปถมดินโดยไม่ถูกวิธี ทำให้เกิดปัญหาสารตกค้างในดิน เป็นอันตรายต่อพืชและสัตว์ ซึ่งรวมถึงอุจจาระ ปัสสาวะ และมูลสัตว์อื่น ๆ ด้วย (บัณฑิต จุฬาลงกรณ์ 2523: 19-20)

นอกจากนี้โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ นั้น โดยเฉพาะโรงงานประเภทเกษตร-อุตสาหกรรม การควบคุมมลพิษหลายแห่ง ยังไม่มีการควบคุมที่เข้มงวด โดยเฉพาะมลพิษที่เกิดจากสารที่มาจากผลิตภัณฑ์ทางเกษตรทำให้เกิดฝุ่น เน่าเหม็นและน้ำเสียได้ (เทพพนม เมืองแมน 2528: 150)

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะพบว่าพิษภัยซึ่งเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมนั้น มีผลกระทบต่อถึงดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์

ทั้งนี้เพราะว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของประเทศ ซึ่งในการประกอบกิจการอุตสาหกรรมแต่ละประเภท จำเป็นต้องมีการใช้พลังงานในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยการเผาไหม้และการใช้สารเคมีในการทำปฏิกิริยา นอกจากนี้กรรมวิธีที่ใช้ในการผลิตซึ่งไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดผลผลิตที่ต้องการแล้ว ยังมีส่วนทำลายสภาพแวดล้อมในเวลาเดียวกันอีกด้วย อาทิเช่น ในโรงงานที่ใช้เชื้อเพลิงในการเผาไหม้ย่อมก่อให้เกิดแก๊ส เขม่าควันและเสียง นับว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้น้ำในการประกอบอุตสาหกรรม น้ำที่ทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีทั้งสิ่งปฏิกูลและสารพิษนานาชนิดที่ก่อให้เกิดการเน่าเหม็นในแม่น้ำ ลำคลอง เป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำและผู้ที่อยู่อาศัยริมน้ำ และจากเหตุอันมีเองทำให้ประชาชนทั้งหลายต่างต้องผจญกับสภาพแวดล้อมโดยขบวนการผลิตของกิจการบางประเภทที่ใช้สารเคมีเป็นพิษ จึงทำให้สภาพแวดล้อมได้รับการกระทบกระเทือนและแปรสภาพเป็นพิษ นับว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์อย่างใหญ่หลวง ตั้งแต่ผู้ที่ทำงานในโรงงานและประชาชนอีกเป็นจำนวนมากที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

เห็นได้ชัดเจนวา ปัญหาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมของประชาชนในเขตอุตสาหกรรมซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนนั้น ๆ เป็นปัญหาระดับชาติซึ่งกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น และสภาพแวดล้อมเหล่านี้ ถ้ามีภาวะมลพิษก็จะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อประเทศไทยทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างประมาณค่ามิได้ เพราะถือว่าได้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อวิถีความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์ ปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษซึ่งประเทศไทยเผชิญอยู่เป็นสิ่งที่เพิ่งเริ่มจะดำเนินการแก้ไขเท่านั้น ความเสียหายยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ เช่น ปัญหาอากาศเป็นพิษ เนื่องจากการจราจร จากโรงงานอุตสาหกรรม จากแหล่งชุมชน ปัญหาภาวะน้ำเสีย ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งสภาพแวดล้อมทางสังคมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสภาวะสุขภาพจิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรม ซึ่ง วีระ สุธังกรกาญจน์ (2522 : 124-129) ได้กล่าวไว้โดยสังเขปต่อไปนี้

1. ด้านประชากร เมื่อมีโรงงานตั้งขึ้นก็จะมี การอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในโรงงานกันมากขึ้น เนื่องจากการทำมาหากินในชนบทแร้นแค้นฝืดเคือง ก็หลั่งไหลเข้าสู่แหล่งแรงงานในตัวเมือง ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นฐานมาแออัดใน หรือสลัมรอบโรงงาน พบว่ามีจำนวนมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายอย่าง เช่น ชุมชนแออัดมักไปอยู่ในที่ลุ่ม น้ำท่วมขังทุกปี ขยะมูลฝอยมีทั้งอยู่กระจัดกระจาย ปัญหาการปล้นจี้ ข่มขืน ตีคยาเสพติด อาชญากรรมต่าง ๆ มีมากกว่าชุมชนปรกติ โรคต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนแออัดก็มีจำนวนมาก ประชาชนในเขต

อุตสาหกรรมที่มีอัตราสูงขึ้นเพราะมีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาเรื่อย ๆ นี้ ทำให้การจับบริการทางสังคม การศึกษา และการสาธารณสุข ตลอดจนการอนามัยไม่ทั่วถึง เป็นเหตุให้คุณภาพของประชากรอยู่ในเกณฑ์ต่ำ และทำให้การตั้งถิ่นฐานของประชากรเกิดความไม่สมดุลขึ้น ทางการจำเป็นต้องรับภาระในการจัดสร้างอาคารสงเคราะห์ การจับบริการสาธารณสุข สาธารณูปโภคให้เพียงพอ ซึ่งปรากฏว่าการให้บริการทางสังคมดังกล่าวไม่พอเพียงจึงเกิดแหล่งเสื่อมโทรมขึ้นมากมาย ประชากรในแหล่งเสื่อมโทรมย่อมมีสุขภาพไม่ดี ร่างกายอ่อนแอ เกิดโรคติดต่อ เช่น โรคระบบทางเดินหายใจซึ่งเชื้อโรคจะกระจายไปตามกระแสลม และติดต่อกันอื่นโดยความใกล้ชิด สำหรับโรคระบบทางเดินอาหารก็มักจะเป็นกันมาก เช่น โรคอุจจาระร่วง และไข้รากสาด เพราะระบบส้วมซึมที่ไม่มีคุณภาพในการกำจัดอุจจาระ น้ำที่ขังอยู่ที่บริเวณจะเป็นตัวกระจายโรคให้แพร่หลายขึ้น ซึ่งไม่แต่เฉพาะโรคที่เกี่ยวกับทางเดินอาหารเท่านั้น ยังก่อให้เกิดโรคไขเลือดออก และไข้จับสั่นซึ่งมีเยุงเป็นพาหนะ โรคเท้าเปื่อย เพราะต้องย่ำน้ำเข้าบ้าน นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาสุขภาพจิตเสื่อมโทรม เด็กที่เกิดมาขาดการดูแลเลี้ยงดู เพราะพ่อแม่ต้องออกจากบ้านไปทำมาหาเลี้ยงชีพ เด็กต้องเลี้ยงตัวเองและจะเกิดความเครียดแค้นสังคมที่ถูกปล่อยปละละเลย ขาดความรู้เพราะไม่มีการศึกษา ร่างกายเจริญเติบโตไม่เต็มที่ทั้งร่างกายและสมอง ประชากรในแหล่งเสื่อมโทรมและในชนบทที่แร้นแค้นจึงมีคุณภาพต่ำ ไม่เกิดประโยชน์ในการที่จะเป็นทรัพยากรมนุษย์ของชาติอย่างมีคุณค่าทั้งในด้านกำลังผลิตและด้านการป้องกันประเทศ และเมื่อประชากรมีสุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์ ประชากรที่ถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ก็ย่อมไม่มีประสิทธิภาพ และยังคงเป็นภาระแก่รัฐที่จะต้องให้การรักษาพยาบาล มีสติปัญญาและสมองอยู่ในระดับต่ำไม่สามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพได้ ประชากรซึ่งเป็นฐานของพลังอำนาจแห่งชาติจึงอ่อนแอทั้งในการเศรษฐกิจและการสังคมจิตวิทยา จึงย่อมจะมีผลเสียหายต่อความมั่นคงของชาติด้วย

2. ด้านเศรษฐกิจ เมื่อประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์ต่ำ กำลังผลิตจึงไม่มีประสิทธิภาพ รัฐย่อมจะระดมทรัพยากรเหล่านี้ไม่ได้เต็มที่ ผลผลิตทางการเกษตรและการอุตสาหกรรมจึงมีต้นทุนสูงทั้ง ๆ ที่อัตราค่าแรงงานต่ำกว่าอีกหลายประเทศ และยังประชากรมีอัตราเพิ่มสูงขึ้นแล้ว จำนวนคนว่างงานย่อมเพิ่มขึ้น คุณภาพประชากรยิ่งต่ำลง ก่อให้เกิดภาวะในด้านการผลิตอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค และบริการสาธารณะมากขึ้น ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า และจากการที่ไม่มีการกำหนดแบ่งเขตการใช้ที่ดิน โรงงาน

อุตสาหกรรมจึงได้เข้าไปดำเนินการในย่านที่อยู่อาศัยและในย่านอาคารพาณิชย์ ซึ่งปรากฏว่า โรงงานได้เป็นต้นเหตุของการก่อมลพิษมากที่สุด แต่ครั้งใดทำให้บ้านเรือนและอาคารพาณิชย์ข้างเคียงต้องเสียหายไปด้วย การที่โรงงานได้ทำลายสิ่งแวดล้อมบริเวณเรือกสวนไร่นาที่อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปตั้งอยู่นั้นก็เป็นการทำลายเศรษฐกิจโดยตรง เพราะบริเวณที่อุดมสมบูรณ์นั้นมีความสามารถในการผลิต โรงงานควรไปตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินที่ไม่สามารถทำประโยชน์ได้ การตัดไม้ทำลายป่าโดยไม่มีการปลูกทดแทนก็เช่นกัน ย่อมทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง ภาวะแห้งแล้งจึงเกิดขึ้นในหลายภาคของประเทศ ผลผลิตทางการเกษตรอยู่ในระดับต่ำ ประชาชนจะทิ้งไร่นาเข้ามาหากินทางแรงงานในตัวเมือง ทำให้เกิดความเสียหายต่อเศรษฐกิจการผลิตและเกิดภาวะในด้านแก้ไขการจัดแหล่งที่อยู่อาศัยของผู้ที่อพยพย้ายแหล่ง ทำกินมาอยู่ในเมือง

ด้วยเหตุผลที่ว่าประชาชนที่อยู่ในแหล่งเสื่อมโทรม ส่วนใหญ่จะมีสุขภาพไม่ดีด้วยโรคต่าง ๆ และเป็นโรคขาดอาหาร รัฐต้องทุ่มเทงบประมาณเพื่อการอนามัย และการรักษาพยาบาลเป็นจำนวนมากทุกปี เป็นการเสียเศรษฐกิจโดยไม่มีผลผลิตตอบแทน หากประชาชนอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมจะไม่มีโรค รัฐจะสามารถนำเงินส่วนนี้ไปเร่งรัดพัฒนาประเทศให้เจริญได้รวดเร็วขึ้น และการแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อมเป็นพิษนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของรัฐ แต่จะต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก ซึ่งไม่เกิดผลทางเศรษฐกิจแต่ประการใด ในขณะที่ประเทศยังขาดเงินงบประมาณที่นำไปใช้จ่ายในกิจการอื่นที่จำเป็นอีกหลายด้าน ทำให้การแก้ไขค้างดำเนินการเรื่อยมา ซึ่งจะต้องใช้เงินเพิ่มขึ้นตามเวลาที่ล่วงเลยไป

3. ด้านสังคมจิตวิทยา สภาพแวดล้อมเป็นพิษซึ่งเกิดจากอากาศเสีย น้ำเสีย แหล่งเสื่อมโทรมในตัวเมือง ย่อมกระทบต่อความมั่นคงของชาติด้านสังคมจิตวิทยาอย่างยิ่ง เป็นที่ยอมรับกันว่าสุขภาพจิตของประชาชนในเขตเมืองอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งมักจะมีอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธง่าย หงุดหงิด เกิดการวิตกกังวลและอื่น ๆ เพราะต้องอาศัยอยู่อย่างเบียดเสียดยัดเยียด เกิดความไม่สะดวกในการประกอบอาชีพ ในการใช้ถนนและบริการสาธารณะ การต้องใช้เวลาเดินทางจากบ้านมาที่ทำงานเป็นชั่วโมง โดยต้องลุยน้ำออกมาจากซอย สุขภาพจิตย่อมไม่ดีเท่าที่ควร และจากการที่รัฐไม่ได้กระจายความเจริญไปสู่ท้องถิ่นชนบทอย่างทั่วถึง ประกอบกับไม่ได้นับยังการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง หรือจัดให้อยู่อาศัยเป็นระเบียบ ประชาชนจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเพราะผู้ที่อยู่ในสังคมชนบทย่อมแตกต่างไปจากสังคมเมือง ซึ่งเกิดความรู้สึกสับสนในด้านความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บางครั้งก็ได้รับการดูถูกเหยียดหยาม

จากสังคมเมืองทำให้เกิดความรู้สึกแตกแยกมีปมด้อย และเก็บความรู้สึกนี้ไว้ภายใน แต่ก็เตรียมที่จะประท้วงหรือแค้นแค้นเมื่อมีโอกาส ซึ่งจะเห็นตัวอย่างได้จากกรณีคนรับใช้ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหญิงและชาย มักได้รับการดูถูกว่าโง่เง่า พวกนี้มักจะก่ออาชญากรรมโดยการฆาตกรรมเจ้าของบ้านด้วยโทสะจริต หรือชกนําส้มครุฑพรคพวกมาทำการปล้นทรัพย์และฆ่าเจ้าของบ้านเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์อยู่เนือง ๆ

นอกจากนี้สภาพสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ย่อมนำมาเอาสถานการณ์ใหม่ๆ มาสู่สังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความกดดันและความไม่มั่นคงทางจิตใจในหมู่ประชาชนเป็นจำนวนมากและมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของประชาชนเหล่านั้น โดยเฉพาะชุมชนในเขตอุตสาหกรรมซึ่งเปลี่ยนแปลงมาจาก เกษตรกรรม สมาชิกในสังคมมีความแตกต่างกันมากทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม (ชนิดา รักษ์พลเมือง 2525 : 23) และสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีปัญหาสุขภาพจิตเสื่อมก็คือทัศนคติการครองชีวิต และค่านิยมของคนไทยที่ผิดพลาดมาโดยตลอด เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ใช้ชีวิตในสภาพที่ "รายได้น้อย ปรนนิมสูง" ทำให้กลุ่มที่กระทบต่อปัญหาสุขภาพจิตด้าน เศรษฐกิจมากคือกลุ่มรายได้น้อย เพราะเกิดการเปรียบเทียบชัดเจนระหว่างคนมั่งมีกับคนจน ปัญหาที่กระทบต่อสุขภาพจิตจึงเกิดขึ้นสูงมาก โดยเฉพาะในสังคมเดียวกัน ซึ่งเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในปัจจุบัน (อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม 2530 : 15-18)

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด พบว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีมากขึ้น ทำให้มนุษย์ในมวล โลกมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น แต่จากความเจริญก้าวหน้านี้เองถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว จะเห็นได้ว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีได้ก็ก่อคุณประโยชน์ให้แก่สังคมในด้านจิตใจเลย มีแต่เสื่อมถอยลงทุกวัน เพราะมนุษย์พะวงแต่ในเรื่องของความเจริญก้าวหน้ามากเกินไป จึงทำให้มนุษย์มีความผันผวนในด้านของวัตถุนิยม อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าของการอุตสาหกรรมนั่นเอง ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเมื่อบังเกิดขึ้นในประเทศย่อมยากที่จะหลีกเลี่ยงต่อปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อมต่าง ๆ และปัญหาเหล่านี้ได้เกิดขึ้นมาแล้วในประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย ปัญหานั้นได้แพร่กระจายมาถึงประเทศไทย อันเป็นปัญหาสำคัญที่คุกคามการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ

ดังนั้น เพื่อความไม่ประมาทอีกต่อไป ควรอย่างยิ่งที่เรื่องราวอันเป็นปัญหาใกล้ตัวและมีผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป จะได้รับความเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดย

พิจารณาถึงสภาพความเป็นจริงของสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไข หลีกเลี่ยงมิให้
ผลร้ายหรือพิษภัยจากสภาพแวดล้อมอันตรายต่อวิถีทางดำรงชีวิตของมนุษย์

บทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมสุขภาพจิต และป้องกันปัญหาทางจิตของประชาชนในเขต
อุตสาหกรรม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สุขภาพจิตเป็นปัญหาสำคัญในปัญหาสาธารณสุขของประเทศ
และมีผลต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ซึ่งรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาสุขภาพ
จิต จึงหาทางแก้ไขโดยจัดให้งานสุขภาพจิตเป็นบริการอย่างหนึ่งในงานสาธารณสุขมูลฐานของ
ประเทศ เพื่อช่วยให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี นำไปสู่เป้าหมายของการมีสุขภาพดีถ้วนหน้าในปี
2543 พยาบาลเป็นบุคลากรหนึ่งในทีมงานสาธารณสุข จึงควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้
โดยมีหน้าที่ช่วยกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักถึงเรื่องสุขภาพจิตมากขึ้น พยาบาลสามารถสอนให้คำ
แนะนำแก่ชุมชนในเรื่องการป้องกัน และดูแลตนเองในเรื่องสุขภาพจิตได้ ขณะเดียวกันต้องให้
ความช่วยเหลือและสนับสนุนบุคลากรอื่น ๆ ในทีมและนอกทีมงานสุขภาพ เพื่อช่วยพัฒนาสุขภาพจิต
ของประชาชนต่อไป นอกจากนี้พยาบาลยังสามารถชี้ให้ประชาชนเห็นถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความ
เครียดในกลุ่มประชาชนที่มีความเสี่ยงสูง ดังเช่นประชาชนในเขตอุตสาหกรรม เพื่อให้ประชาชน
ทราบสาเหตุและหาแนวทางในการป้องกันได้ การส่งเสริมสุขภาพจิตและการป้องกันปัญหาทางจิต
นั้น ไม่ว่าจะโครงการหรือโปรแกรมใด ๆ จะแบ่งเป็น 2 ระยะคือ (ฝน แสงสิงแก้ว 2522 : 60)

1. ระยะยาว
2. ระยะเฉพาะหน้า

การส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาทางจิตระยะยาว

การป้องกันปัญหาทางจิตระยะยาวนั้น ที่สำคัญที่สุดคือ การศึกษาให้เข้าใจชีวิต โดย
เฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของสุขภาพจิตกับครอบครัวและชุมชน ซึ่งการป้องกันปัญหาทางจิตระยะ
ยาวนี้ มักแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. การป้องกันระยะแรก คือ การป้องกันตั้งแต่ยังไม่มียะอะไรเกิดขึ้น แต่มีหลักการ
พอที่จะป้องกันได้ และการเตรียมต่อความตึงเครียดแห่งอารมณ์ที่กำลังเผชิญอยู่

การป้องกันตั้งแต่ยังไม่มื่ออะไรเกิดขึ้นนั้น คือการให้การศึกษาและเข้าใจในเรื่องสุขภาพจิตแก่ประชาชน การให้การศึกษาให้เข้าใจในเรื่องการปฏิรูปของเศรษฐกิจ ศึกษาให้เข้าใจทั้งจุดดี จุดร้าย และรู้จักปรับตนเองให้มีสุขภาพจิตที่ต่อสภาพที่เปลี่ยนแปลงนั้น ๆ เช่น ปัญหาการเข้ามาแออัดอยู่ในเมือง ปัญหาคนอพยพ และปัญหาอุตสาหกรรม เป็นต้น

ในการป้องกันตั้งแต่ยังไม่มื่ออะไรเกิดขึ้นนั้น เป็นการเตรียมตัวต่อความตึงเครียดแห่งอารมณ์ซึ่งกำลังเผชิญอยู่นั้น ได้แก่การสงเคราะห์แก่ปัญหาตึงเครียดที่เผชิญอยู่ การปฏิบัติตนต่าง ๆ ในภาวะเครียด การให้ความช่วยเหลือประคับประคองซึ่งกันและกัน (ฝน แสงสิงแก้ว 2522: 60-62)

บทบาทของพยาบาลสำหรับการป้องกันปัญหาทางจิตในระยะแรก กระทำได้โดยการให้การศึกษาเกี่ยวกับความรู้ด้านสุขภาพจิตแก่ประชาชนในเขตอุตสาหกรรม การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงความจำเป็นของการป้องกัน การให้คำปรึกษาและแนะนำ ตลอดจนให้บริการช่วยเหลือหน่วยงานและสถาบันต่างๆ ในการจัดการอบรมระยะสั้น เพื่อให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับความเจ็บป่วยและปัญหาทางอารมณ์

2. การป้องกันระยะที่สอง คือ การรักษาโรคจิตเวชและโรคประสาทในระยะเริ่มแรก ให้การรักษาทันที โดยมีให้สุขภาพจิตเสื่อมลงกลาย เทากับเป็นการป้องกันโรคเช่นเดียวกัน เหมือนดังคำขวัญของการสาธารณสุขมีว่า "การศึกษาคือ การป้องกันที่ถูกต้องที่สุด และการรักษาทันทีตั้งแต่เริ่มต้น คือการป้องกันที่ดี" เนื่องจากปัจจุบันนี้ประชากรเพิ่มขึ้นมาก ผู้ป่วยจิตเวชและโรคประสาทมีสถิติสูงมากขึ้น ตามรายงานวิจัยหลายแห่งที่ว่า จำนวน โรคจิตประสาทสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง การรักษาตั้งแต่เริ่มแรกเป็นการป้องกันโรครุนแรงมากขึ้นแน่นอน และการรักษาที่ดีก็อาจหายได้ และยังเป็นการป้องกันการเป็นซ้ำได้ ดังนั้นการรักษาในโรงพยาบาลนั้นถ้าหากญาติได้ร่วมมือใกล้ชิดกับผู้ที่ให้การบำบัดรักษา ได้รับฟังความคิดเห็น และได้สังเกตการดูแลรักษาตามเทคนิคที่ถูกต้อง ญาติก็จะนำเอาวิธีที่ถูกต้องไปปฏิบัติที่บ้าน เพื่อช่วยดูแลผู้ป่วยต่อไป และถ้าจำเป็นก็กลับมาปรึกษาแพทย์รับยาเป็นครั้งคราว ก็จะได้ผลดีและช่วยป้องกันการป่วยซ้ำได้อย่างมาก (ฝน แสงสิงแก้ว 2522: 63-64)

บทบาทของพยาบาลในการป้องกันระยะที่สองกระทำได้โดย การสนับสนุนการรักษาของแพทย์ ตลอดจนถึงการให้การบำบัดทางจิตโดยตรง และการเป็นผู้นำกลุ่มบำบัด การให้คำปรึกษาแนะนำแก่ญาติผู้ป่วยเพื่อให้ญาติสามารถให้การดูแลผู้ป่วยได้อย่างถูกต้องและต่อเนื่อง

3. การป้องกันระยะที่สาม คือระยะฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งเป็นระยะที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าระยะที่หนึ่งและสอง ซึ่งรวมถึงการฟื้นฟูสมรรถภาพทั้งร่างกายและจิตใจ ในโรงพยาบาลจิตเวชปัจจุบันมักมีแผนกฟื้นฟู ผู้ป่วยมีงานและใช้ความคิดสร้างสรรค์จนอาการดีขึ้นก็ให้กลับบ้าน ซึ่งญาติและชุมชนจะเป็นผู้รับช่วงต่อจากการรักษาในโรงพยาบาลต่อไป ได้มีการศึกษาวิจัยในวงการจิตเวชและสุขภาพจิตกว้างขวางมากทั่วโลกว่า ทัศนคติของชาวบ้านหรือครอบครัวต่อผู้ป่วยจิตเวชนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นธรรมดาว่าย่อมแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่นและวัฒนธรรม ถ้าทัศนคติไม่รังเกียจและหวาดกลัว ยินดีรับไว้ในครอบครัวและชุมชน ประกอบกับมีความรู้ความเข้าใจในวิชาการสุขภาพจิต ผู้ป่วยก็มีโอกาสหาย และเมื่อได้รับการปฏิบัติถูกต้องดี ก็เป็นมาตรการป้องกันการกลับเป็นใหม่ได้ และถ้าหากมีปัญหาเจ็บป่วยขึ้นอีก ก็มีสถานเอนาเมย์หรือหน่วยสุขภาพจิตเคลื่อนที่ช่วยบำบัดทันที ก็จะช่วยป้องกันปัญหาทางจิตได้อย่างต่อเนื่อง (ฝน แสงสิงแก้ว 2522: 64-65)

บทบาทของพยาบาลในการป้องกันระยะที่สาม กระทำได้โดย การดูแลภายหลังการรักษา เพื่อให้ผู้ป่วยได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งครอบคลุมถึงการออกไปเตรียมชุมชนสิ่งแวดล้อมเพื่อมิให้ผู้ป่วยต้องเผชิญปัญหาแบบ เดิมอีก ดังนั้นการออกไปทำความเข้าใจกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เป็นการช่วยประคับประคองให้ผู้ป่วยสามารถปรับตัวได้ภายหลังการรักษา กิจกรรมดังกล่าวได้แก่การเยี่ยมบ้านซึ่งพยาบาลสามารถกระทำได้ ตลอดจนรวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูหรือกิจกรรมบำบัดเพื่อการฟื้นฟูบุคลิกภาพและสมรรถภาพของผู้ป่วยทั่วไปด้านวุฒิภาวะและการอยู่ร่วมกันในชุมชน การติดต่อประสานงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดต่อกับครอบครัวและญาติ

นอกจากบทบาทของพยาบาลในการป้องกันระยะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ พยาบาลยังมีบทบาทอื่น ๆ ในการส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาทางจิตในระยะยาว กล่าวคือ การบริหารงานในชุมชน ซึ่งรวมถึงการวางแผนในโครงการต่าง ๆ การนิเทศและการประเมินผลงาน เพื่อให้งานในด้านนี้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนการค้นคว้าวิจัย ซึ่งการวิจัยทางการพยาบาลจิตเวชนับเป็นแนวโน้มใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการศึกษาและการปฏิบัติการพยาบาลจิตเวช เพราะการวิจัยมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้ในด้านเนื้อหาของ การพยาบาลจิตเวช (ทัศนาศ บุณทอง 2528: 1329-1334)

สำหรับบทบาทของพยาบาลในแนวคิดของนิวแมนนั้น มีส่วนคล้ายคลึงกับบทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาทางจิตตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยนิวแมน

กล่าวว่า การพยาบาลเป็นวิชาชีพเฉพาะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวแปรทั้งหลายที่มีผลต่อการตอบสนองของบุคคลต่อปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียด ศูนย์กลางความสนใจของพยาบาลคือบุคคลทั้งคนและเป้าหมายหลักของพยาบาลคือ การดำรงรักษาและส่งเสริมให้ระบบผู้รับบริการอยู่ในภาวะสมดุล โดยการควบคุมตัวแปรต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อระบบผู้รับบริการ เป็นการช่วยเหลือบุคคล ครอบครัว และกลุ่มให้ดำรงรักษาหรือมีการเปลี่ยนแปลงสุขภาพของตนไปในทางที่เรียกว่าสุขภาพดี สมบูรณ์ โดยกระทำการปฏิบัติการพยาบาลอย่างมีเป้าหมาย เพื่อลดปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียดในระบบผู้รับบริการ และปฏิกิริยาตอบสนองต่อความเครียดของบุคคล ซึ่งมีผลทำให้ระบบผู้รับบริการไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ได้

ดังนั้นการดำรงรักษาภาวะสมดุลของคนด้วยการส่งเสริมความแข็งแรงของแนวการป้องกันที่เปลี่ยนแปลงง่าย พร้อมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และอิทธิพลของปัจจัยด้านต่างๆ ต่อการตอบสนองต่อความเครียด โดยมีกิจกรรมการพยาบาล 3 ระยะคือ

1. การป้องกันระยะแรก เป็นการประเมินคนเพื่อชี้แจง และลดโอกาสการเผชิญกับสาเหตุของความเครียด ร่วมกับการส่งเสริมความแข็งแรงของแนวป้องกันตัวที่เปลี่ยนแปลงง่าย
2. การป้องกันระยะที่สอง เป็นการค้นหาผู้ป่วยในระยะแรกเริ่มและการรักษาพยาบาลตามอาการ
3. การป้องกันระยะที่สาม เป็นการส่งเสริมการปรับตัว การให้การศึกษาเพื่อป้องกันการกลับซ้ำและการดำรงรักษาภาวะสมดุล (จินตนา ญินพันธ์ 2529 : 94-95)

การพยาบาลตามรูปแบบของนิวมาน จึงเป็นการพยาบาลที่ค่อนข้างสมบูรณ์แบบในตัวเอง อย่างไรก็ตามการส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาทางจิตของประชาชนในเขตอุตสาหกรรมในระยะยาวนั้น จะกระทำได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย การที่จะลดแนวโน้มและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนในเขตอุตสาหกรรมนั้นให้น้อยลงได้นั้น สิ่งที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมจากอุตสาหกรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้ (กาญจวรรณ สารโชค 2526 : 34-36)

ก. การควบคุมโดยรัฐ โดยการที่ทางรัฐจะต้องมีการควบคุมอย่างเคร่งครัดเกี่ยวกับการใช้ปัจจัยในการผลิตที่ก่อให้เกิดความเสียหาย และการกำจัดของเหลือที่เป็นอันตรายและในกรณีที่เป็นอาจจะทำโดยการประกาศและออกกฎหมายระบุความผิดที่เป็นโทษสถานหนักเพื่อให้ทราบ โดยทั่วกันว่า การทิ้งหรือปล่อยสารที่เป็นอันตรายบางอย่างออกจากโรงงาน เป็นความ

ผิดทางอาญาที่จะต้องได้รับโทษรุนแรงยิ่ง หรือว่าในบางพื้นที่จะต้องมีการลดการผลิตหรือจะต้องมีการปิดโรงงานบางประเภท ทั้งนี้รัฐบาลจะต้องตั้งเงื่อนไขว่าในการอนุญาตให้โรงงานบางประเภทตั้งขึ้นได้นั้นจะต้องใช้เทคโนโลยี และปัจจัยในการผลิตที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด และจะต้องมีการควบคุมโดยรัฐอย่างเคร่งครัด เกี่ยวกับการทิ้งสารพิษต่างๆ ที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

นอกจากนี้แล้วจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมสิ่งแวดล้อมเป็นพิเศษอย่างเคร่งครัด ในกรณีที่จะมีการตั้งโรงงานประเภทปิโตรเคมีคัล หรือโรงงานประเภทอื่นๆ ที่จัดเข้าข่ายอยู่ในประเภทอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมเป็นพิเศษอย่างร้ายแรง และควรจะต้องมีการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิต และการกำจัดของเสียต่างๆ ก่อนที่จะอนุญาตให้ตั้งโรงงาน ตลอดจนมีการวางแผนการใช้ที่ดิน เพื่อการอุตสาหกรรมในบริเวณที่มีการพัฒนา โดยจะต้องคำนึงถึงว่า การขยายตัวของอุตสาหกรรมในย่านต่าง ๆ ควรจะมีขีดจำกัดแค่ไหนเพียงไร ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับหรือดูดกลืนสารเป็นพิษเป็นหลักในการพิจารณา

ข. การสนับสนุน ให้มีการนำเอาเทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยมาใช้ ทั้งนี้ทางรัฐบาลอาจจะร่วมมือกับเอกชน โดยศึกษาว่ามีเทคโนโลยีในการผลิตอะไรบางอย่างที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่จะนำมาใช้ได้ เพื่อที่จะลดความเสี่ยงหรือของสภาพแวดล้อมของมนุษย์ การวิเคราะห์อย่างมีระบบ เกี่ยวกับเทคโนโลยีและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เป็นทางเลือกเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ การสนับสนุนการวิจัยและค้นคว้าในสาขาเหล่านี้ ตลอดจนการกำหนดนโยบายที่แน่ชัดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมุ่งไปทางเทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อย ควรจะเป็นมาตรการขั้นต้นในการที่จะพิทักษ์สภาพแวดล้อมของมนุษย์มิให้เสื่อมโทรมในอนาคต นโยบายทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ควรกำหนดขึ้นมาใหม่ โดยคำนึงถึงผลกระทบรวมทั้งหมดรวมทั้งผลกระทบทวีคูณ (Synergistic effects) ของสารพิษซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน นอกจากนี้ยังจะต้องคำนึงถึงอันตรายเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าเทคนิคต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางเลือกนั้นสามารถทำให้มีการโยกย้ายวิธีการกำจัดของเสียในสิ่งแวดล้อมด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่งได้ เช่นจากสิ่งแวดล้อมทางน้ำไปยังสิ่งแวดล้อมทางอากาศ เป็นต้น

ค. การนำเอาวัตถุที่ใช้แล้วกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ซึ่งในมาตรการนี้ได้แก่ การพยายามที่จะเพิ่มความสามารถของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในการที่จะกำจัดสารพิษต่าง ๆ

ทางหนึ่ง และอีกหนทางหนึ่งเป็นการศึกษาหาวิธีใหม่ ๆ มาใช้เพื่อที่จะนำเอาวัตถุที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่

การส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหาทางจิตระยะ เฉพาะหน้า

เป็นการเผชิญความจริงในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงและในสังคมที่ผันผวน ให้มีความสุขตามสมควร ซึ่งมีหลักการดังต่อไปนี้ (ฝน แสงสิงแก้ว 2522 : 66-68)

1. เมื่อมีความทุกข์หรือสุขภาพจิตเสื่อม ในสังคมที่ผันผวนเปลี่ยนแปลง พึงมีความเข้าใจให้ดีกว่า ใคร ๆ ก็มีทุกข์ทั้งนั้น ใคร ๆ ก็พบความเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น การรู้จักเปรียบเทียบก็ช่วยได้บ้าง คือมีทุกข์ ก็มองให้ซึ่งต่อไปว่า เราทุกข์เท่านี้คนอื่นยังมีทุกข์มากกว่าเรา

2. ในสังคมที่เปลี่ยนแปลง เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็พึงมองจุดแข็งของสังคมนั้นบ้าง เช่นปัญหาของคนกรุงหรือคนชนเมือง (Urbanization) เค็ดรอนเพราะจราจร อุบัติเหตุ ใอเสีย อากาศเสีย น้ำเน่า เสียงทวนกหู ฯลฯ ก็พึงนึกถึง แง่ดีของในกรุงบ้างว่า ย่อมมีความสุขสบายกว่าต่างจังหวัดหลายแห่ง มีแสงสี สะดวกในธุรกิจ สะดวกการเดินทางเพราะมีพาหนะมาก และสะดวกต่อบุตรหลานได้เรียนหนังสือ การจราจรการขับรถนั้น ถ้าเราขับด้วยความระมัดระวัง รู้จักหลีกเลี่ยงทางที่คับคั่ง เราก็จะปลอดภัยและรักษาสุขภาพจิตดีไว้ได้

3. การเริ่มสร้างงานที่เป็นประโยชน์ ช่วยสร้างสุขภาพจิตดีได้ เพราะเมื่อมนุษย์ประสบกับโลกที่ผันผวน มักมีอาการมดตึงเครียด ถ้ามีสิ่งชดเชยอารมณ์เสียบ้างคือ กีฬา บันทึง การอ่านหนังสือ การมีงานอดิเรกทำ เป็นการใช้เวลาว่างที่เป็นประโยชน์

4. เมื่อรู้สึกมีสุขภาพจิตเสื่อมหรืออารมณ์แปรปรวน ให้ระบายออกมากับคนที่รักและไว้วางใจ ตามสถิติทางจิตเวชศาสตร์พบว่า ผู้ป่วยโรคจิตมักเป็นมากในคนเก็บตัวไม่มีเพื่อน คนสูงอายุส่วนใหญ่ฆ่าตัวตายเพราะถูกทอดทิ้ง

5. การเป็นผู้มีศรัทธาในศาสนาใด ศาสนาหนึ่ง ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา จะช่วยผ่อนคลายความทุกข์และสร้างสุขภาพจิตได้

6. ในกรณีที่มีอารมณ์กลัดกลุ้มมากในสังคมที่ผันผวน ไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้เลย ให้เลือกทางสายกลาง พิจารณาและหมั่นตรวจสอบตนเองด้วยความเที่ยงธรรม คอยเตือนตนเอง และแก้เหตุของความทุกข์ สำหรับการค้นหาสาเหตุนั้น มีจำนวนมากเนื่องจากครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม และอารมณ์ภายในของตนเอง การแก้จึงต้องแก้ที่อารมณ์ตนเอง คือ การตัดเสียซึ่ง

ความอยาก สร้างความรู้จักพอ ต่อจากนั้นก็สร้างคามดีงามให้เกิดขึ้นในตน คือ สร้างคุณธรรม ศีลธรรม และวัฒนธรรมที่ดี

จะเห็นได้ว่า บทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมสุขภาพจิต และป้องกันปัญหาทางจิต ของประชาชนในเขตอุตสาหกรรมนั้น กระทำได้ทั้งระยะยาวและเฉพาะหน้า ทฤษฎีการพยาบาล ของนิวแมน เป็นทฤษฎีที่ค่อนข้างเหมาะสมที่จะนำมาใช้ เพราะกล่าวได้ครอบคลุม ชัดเจนใน บทบาทของพยาบาลดังกล่าว ซึ่งเน้นถึงการป้องกันระยะที่หนึ่ง ระยะที่สอง และระยะที่สาม ตาม ลำดับ โดยการปฏิบัติการพยาบาลนี้จะใช้รูปแบบของการป้องกันระยะใดระยะหนึ่ง หรือรวมกันทั้ง สามระยะก็ได้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพยาบาลที่มีอิสระและ เติบโตขึ้น

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย